

Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích
Teologická fakulta
Katedra pedagogiky

DIPLOMOVÁ PRÁCE

ROZVOJ HUDEBNÍCH ČINNOSTÍ V PŘEDŠKOLNÍM VZDĚLÁVÁNÍ

Vedoucí práce: Mgr. Karel Ochozka

Autor práce: Bc. Eva Seberová

Studijní obor: Pedagogika volného času

Ročník: 2.

2017

Prohlašuji, že svoji diplomovou práci jsem vypracovala samostatně pouze s použitím pramenů a literatury uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že, v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění, souhlasím se zveřejněním své diplomové práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

30. března 2017

.....
Seberová Eva

Děkuji vedoucímu diplomové práce panu Mgr. Karlu Ochozkovi za cenné rady, připomínky a metodické vedení práce.

OBSAH:

ÚVOD	6
1. STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA PŘEDŠKOLNÍHO OBDOBÍ	7
2. HUDBA JAKO PRŮVODCE NAŠEHO VÝVOJE	13
2.1 Ontogeneze hudebnosti	16
3. HUDEBNÍ ČINNOSTI V MŠ A RVP PV	19
3.1 RVP PV	22
3.1.1 Dítě a jeho tělo	24
3.1.2 Dítě a jeho psychika	25
3.1.3 Dítě a ten druhý	26
3.1.4 Dítě a společnost	28
3.1.5 Dítě a svět	29
4. MATEŘSKÁ ROLE UČITELKY MATEŘSKÉ ŠKOLY	30
4.1 Práce s tělem jako cesta k sebeuvědomění	33
4.2 Práce s hlasem jako cesta k sebeuvědomění	35
5. ZPĚV ANEB MUZIKA NEJPŘIROZENĚJŠÍ NÁM JEST	37
5.1 Dětský hlas a sluch	40
5.2 Motivace	41
5.3 Výběr písní	42
5.4 Nácvik písní	43
5.5 Rozsah hlasu u předškolních dětí	43
5.6 Zásady hlasové hygieny	44
5.7 Hlasová výchova	45
5.8 Dech	46
6. HUDBA A POHYB VE ŠKOLE	49
6.1 Motivace dětského hudebně pohybového projevu	51
6.2 Spektrum pohybových prostředků	53

6.2.1	Správné držení těla	53
6.2.2	Chůze a její proměny	55
6.2.3	Využití dětské řeči v hudebně pohybovém projevu	56
6.2.4	Rytmická řeč těla	57
6.2.5	Pantomimické prostředky v hudebně pohybovém projevu dětí	57
6.2.6	Taneční prostředky	58
6.2.7	Využití rekvizit v pohybových a tanečních hrách	59
7.	INSTRUMENTÁLNÍ HRA	61
7.1	Seznámení s hudebními nástroji	64
7.2	Hra na rytmické nástroje	65
8.	HUDEBNÍ POSLECH	66
8.1	Učíme se rozumět hudební řeči	68
8.2	Problematika poslechových činností	70
8.2.1	Jaké hudbě dávat přednost?	71
8.2.2.	Jakou hudbu poslouchat raději?	72
8.2.3	Jak mají být ukázky náročné?	72
8.2.4	Jak často se věnovat poslechu hudby?	73
8.2.5	Musejí děti při poslechu sedět a poslouchat?	73
8.2.6	Co v hudebních skladbách hledáme?	74
8.2.7	Jak motivovat děti k poslechu?	75
8.2.8	Jaké vybíráme hudební ukázky?	76
	ZÁVĚR	78
	Seznam použité literatury	80
	Anotace, abstrakt	84

ÚVOD

Ve své diplomové práci se budu zabývat rozvojem a podporou hudebních činností u dětí předškolního věku. Hudba nás totiž provází celým naším životem. Obrací se k člověku svou uměleckou jedinečností a emocionální působivostí. Je jisté, že hudba člověka kultivuje a obohacuje. Již pro nejmenší dítě je zdrojem podnětných a nenahraditelných zážitků. Bohužel, dnešní matky dětem nezpívají, a přitom jednohlasá píseň je dětskému vnímání nejbližší. Chvilé, kdy matka dítěti zpívá (a to zpěvu rádo naslouchá), nemůže nahradit žádná sebedokonalejší zvuková technika.

V rodinném prostředí se většinou zpěv dětí nepodporuje. Děti často bývají za svůj zpěv doma okřikovány, protože tím ruší unavené a přepracované rodiče. A tak je zde učitelka v mateřské škole, která by měla svým klidným, trpělivým a hlavně profesionálním přístupem vše napravit. Dobrá znalost metodiky hudební výchovy předškolních dětí jí usnadňuje práci.

Pro nejmenší děti je hudba zdrojem bohatých a nezastupitelných zážitků. Je faktorem sociálním a součástí našeho života. Dítě v mateřské škole (dále jen MŠ) se učí hudebně slyšet a vyjadřovat, hudebně myslet, porozumět hudebnímu vyjádření a citově je prožívat. Tím se také stává citlivějším, niterně bohatším a vůči světu otevřenějším. Jde o probuzení smyslu dítěte pro hudbu. V MŠ vycházíme z aktivně tvořivého vztahu dítěte k hudbě a jeho přirozené a zvědavé touhy hudebně se projevit. Tyto schopnosti a vlastnosti chceme v dětech probouzet a rozvíjet, protože tím spoluvytváříme základ budoucí harmonicky vyrovnané osobnosti. V tom spočívá i velká zodpovědnost výchovně vzdělávací práce předškolního pedagoga.

Cílem mé diplomové práce je provést ucelený náhled na současné pojetí hudební výchovy v MŠ. Práci jsem rozdělila do osmi témat. V první kapitole je stručně charakterizována cílová skupina z hlediska vývojové psychologie. V druhé kapitole je teoreticky popsána hudba jako průvodce našeho vývoje. Třetí kapitola je zaměřena na hudební činnosti v Rámcově vzdělávacím programu pro předškolní výchovu. Čtvrtá kapitola je věnována roli pedagoga a jeho psychohygieně.

Druhá polovina práce je zaměřena na hudební aktivity v MŠ. Pátá kapitola se věnuje zpěvu, šestá kapitola je zaměřena na hudebně pohybovou výchovu, sedmá kapitola popisuje instrumentální hru. V kapitole poslední, osmé, se podrobněji věnuji hudebnímu poslechu a jeho problematice.

1. STRUČNÁ CHARAKTERISTIKA PŘEDŠKOLNÍHO OBDOBÍ

Za předškolní věk je nejčastěji považováno období od 3 do 6-7 let. Celkově je charakteristické především postupným osamostatňováním dítěte a jeho přechodem od úplné závislosti na dospělém do stadia relativní nezávislosti.

V oblasti psychického rozvoje je nejnápadnějším znakem řeč. Třileté dítě dokáže vyjádřit nejen své základní potřeby, pocity a přání, ale rozumí i řeči dospělých (v přiměřené podobě i jejímu obsahu) a svých vrstevníků. Samo se jednoduše aktivně vyjadřuje.¹ Řadu hlásek ale ještě komolí nebo je zaměňuje, což odpovídá vývojovému stupni řečových možností v tomto období.²

Jeho myšlení je v závislosti na poznání dosud málo rozvinuté. Má charakter manipulačního myšlení, což znamená, že dítě je schopno uvažovat, myslet, spojovat a kombinovat znaky pouze těch předmětů, s nimiž má možnost přímo zacházet. Celkový stupeň abstrakce je ještě omezený. Dítě prostě uvažuje a přemýšlí pouze o tom, co se ho bezprostředně dotýká a k čemu může při své činnosti získat podklad. Tento stupeň myšlení je nazýván jako prelogický.³

Důležitý význam pro jeho život má hra, v níž uplatňuje reálné poznatky a zkušenosti, ale také svou fantazii. Hře se dítě věnuje po většinu svého času.

Dítě mezi třetím a čtvrtým rokem života nedovede ještě správně odlišit smyšlenku od skutečnosti, takže snadno považuje za skutečné to, co slyšelo v pohádce nebo vidělo na obrázku. Z toho často pramení zdánlivá lež, neboť dítě vydává svou představu, a především svou touhu, za skutečnost.⁴ Tyto nepravé lži neboli „konfabulace“ souvisejí s potřebou dětí interpretovat realitu tak, aby pro ně byla přijatelná a srozumitelná.⁵ Šulová upozorňuje, že děti by neměly být za tyto lži trestány, a dospělou osobu vnímá jako korektora, který by měl být dítěti nápomocný při pochopení a přijetí reality a při jejím odlišení od světa fantazie.⁶

Nejsilnějším a nejnápadnějším znakem dětské osobnosti zůstává v tomto období značná citová odezva na okolní svět. City tvoří v tomto věku nejdůležitější součást

¹ Srov. BERDYCHOVÁ, J.; BĚLINOVÁ, L.; BRTNÍKOVÁ, M. *Výchova dítěte předškolního věku*, s. 17.

² Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětsví a dospívání*, s. 225.

³ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*, s. 69.

⁴ Srov. BERDYCHOVÁ, J.; BĚLINOVÁ, L.; BRTNÍKOVÁ, M. *Výchova dítěte předškolního věku*, s. 17.

⁵ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětsví a dospívání*, s. 182.

⁶ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*, s. 69-70.

osobnosti dítěte a také základ jeho psychického rozvoje. Nejdůležitější však není to, co dítě dává svému okolí najevo, tzn. projevy citových stavů, nýbrž to, že dítě skutečně svůj vztah k okolnímu světu hluboce citově prožívá. Radost, žal, zklamání, očekávání, souhlas, odmítnutí, sympatie, odpor - to jsou stavy, v nichž se osobnost malého dítěte neustále pohybuje. Dítě však ještě není schopno tyto stavy rozumem kontrolovat.⁷ Také Rybářová se zmiňuje o tom, že až od 4 roku je dítě schopné ovládat vnější citové projevy. Citový stav ovlivní nejen jeho chování, ale i vnímání, pozornost, myšlení a vyjadřování.⁸

S city je úzce spojen i rozvoj vůle. Tříleté dítě ještě není schopné vědomě na delší dobu ovládat své chování a činnost, snadno mění své záměry a rozhodnutí. Je tedy poměrně jednoduché zaměřit jeho pozornost jiným směrem, snadno je přiláká jiný podnět či osoba.⁹

Dítě v tomto věku ještě nedokáže uvažovat komplexněji. Vágnerová k tomu uvádí, že dítě bere zatím v potaz jeden hlavní aspekt situace nebo nápadný znak, který považuje za podstatný. Dovede také soustředěněji pozorovat, poslouchat nebo provádět určitou činnost, a to i na pokyn či podnět druhého dítěte nebo dospělého. Dochází k rozvoji paměťových schopností. Dítě si více pamatuje, proto je schopno opakování a úspěšné činnosti. To souvisí se zvyšováním schopnosti selektivně a systematicky zaměřit pozornost.¹⁰

Jeho touha po poznání nesmírně vzrůstá právě v důsledku jeho pohybové jistoty. Dítě se zvědavě zmocňuje všeho, co je v jeho fyzickém i optickém dosahu. Pro tento věk jsou typické otázky: „Co to je?“ a „A proč?“¹¹ Ukazují na dětskou potřebu zorientovat se ve světě. Dítě začíná samostatně uvažovat, jeho myšlení není už tak vázáno na bezprostřední činnost, opírá se o skutečnost, kterou přenáší na jiné situace a děje.

Dětské poznání je úzce spojeno s řečí. Zde platí též přímá úměra – čím více se rozvíjí poznání, tím více se též rozvíjí řeč dítěte.

⁷ Srov. BERDYCHOVÁ, J.; BĚLINOVÁ, L.; BRTNÍKOVÁ, M. *Výchova dítěte předškolního věku*, s. 17-18.

⁸ Srov. RYBÁŘOVÁ, E. *Předškolní dětství*, s. 140.

⁹ Srov. BERDYCHOVÁ, J.; BĚLINOVÁ, L.; BRTNÍKOVÁ, M. *Výchova dítěte předškolního věku*, s. 17-18.

¹⁰ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*, s. 191.

¹¹ Srov. BERDYCHOVÁ, J.; BĚLINOVÁ, L.; BRTNÍKOVÁ, M. *Výchova dítěte předškolního věku*, s. 17-18.

V období mezi čtvrtým a pátým rokem se dítě již dovede srozumitelně vyjádřit. Jeho řeč je sice ještě jednoduchá, ale dítě zná již dostatečné množství slov, které umí vhodně spojit, aby mohlo vyjádřit zážitek, zopakovat slyšenou pohádku nebo popsat děj shlédnutého divadelního představení. Krom toho dítě dokáže zopakovat i říkanku či zazpívat písničku.¹²

Rozumový rozvoj již dítěti umožňuje rozlišit smyšlenku a skutečnost. Dítě také začíná uvažovat v celostních pojmech, a to díky tomu, že dokáže vystihnout a odhalit důležité podobnosti.¹³ Jeho fantazie mu sice ještě dovoluje pohybovat se v neskutečném světě při hře nebo při poslechu pohádky, ale dítě již ví, že to je „jako“. Dítě během symbolické hry, tak jak uvádí Vágnerová, využívá předmětů, které zastupují jiný předmět. Krabička od čaje tak může například představovat autíčko a polštářek zase panenku. Tuto skutečnost, že předmět představuje něco jiného, než vnímatelný fakt, si plně uvědomuje.¹⁴

Nejvýznamnější součástí osobnosti dítěte však stále zůstává oblast citová. City jsou i nadále hlavním činitelem, který ovlivňuje celou jeho osobnost. Protože rozumová kontrola citů je stále ještě slabá, podléhá dítě hluboce citovým podnětům, kterými je ovlivňován celý stav i vývoj jeho organismu.¹⁵ Šulová dítěti přisuzuje v tomto směru o něco vyšší schopnosti, protože hovoří o tom, že dítě už své citové projevy začíná ovládat a navíc samo k sobě začíná být i kritické.¹⁶ Dítě začíná prožívat city společenské, jako je radost ze společné práce (ať s druhým dítětem či dospělým), hrdost na dosažený výsledek, hrdost na práci ostatních členů rodiny, vztah k rodnému místu aj. Vágnerová v této souvislosti hovoří o tom, že se rozvíjejí vztahové emoce, mezi které patří city, jako je láska, sympatie, nesympatie, soucit nebo třeba pocit sounáležitosti. Základní ladění dítěte je kladné, optimistické, takže jeho přístup k druhým dětem, k dospělým i k různým činnostem je plný důvěry a očekávání.¹⁷

Velký vliv v tomto období začíná nabývat příklad, vzor. Dítě v první řadě napodobuje rodiče. Tento proces se nazývá identifikace a v jejím rámci se dítě s rodiči

¹² Srov. LANGMEIER, J.; KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 86.

¹³ Srov. Tamtéž, s. 86.

¹⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*, s. 130.

¹⁵ Srov. BERDYCHOVÁ, J.; BĚLINOVÁ, L.; BRTNÍKOVÁ, M. *Výchova dítěte předškolního věku*, s. 18-19.

¹⁶ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*, s. 72.

¹⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*, s. 199.

ztotožňuje a nekriticky přijímá jejich názory a postoje. Napodobuje také sourozence, ale i postavy z pohádek, z televizních večerníčků. Dítě se touží svým vzorům vyrovnat a je pro to ochotno udělat vše (to se ovšem týká i vzoru špatného!).¹⁸

Spolu s tím sílí i jeho vůle, která mu umožňuje provést to, co si dítě zvolí, co si „usmýslí“. Začíná se projevovat vytrvalost v dosahování předsevzetí a uplatnění cílů. Dospělí toto stadium vývoje vůle dítěte často chápou nesprávně a hodnotí dítě jako umíněné, tvrdohlavé a vzpurné. Bez podpory dospělého dítě ovšem ještě nedokáže vytrvat a vypořádat se s překážkami, které se zákonitě staví do cesty každé jeho činnosti. Proto je tak potřebná motivace.¹⁹ O tom, že motivy mají smyslutvornou sílu a jsou jedním z nejdůležitějších předpokladů výchovy, se zmiňuje i Dostál a Opravilová. Bez citové motivace velmi snadno přejde ke hře a práci nechá nedokončenou. Nabízí se tudíž opět taktní vedení dítěte a pochopení ze strany dospělých.²⁰

Dítě ve věku 5-6 let je v mnoha ohledech odlišné od mladšího. Ovládá již své pohyby, dosahuje souladu v činnosti jednotlivých svalových oblastí. Říčan doplňuje, že děti jsou také rychlejší, pohotovější a obratnější.²¹ Nejjemnější pohyby (např. pečlivé vybírání či skládání drobných předmětů) vyžadují ovšem od dítěte ještě větší úsilí a pozornost. Získaná kontrola nad svými pohyby se projevuje v tom, že je vykonává účelně a úměrně. Jeho schopnost a možnost zcela samostatně se přemísťovat je již rozvinuta a dítě si jí je též vědomo a plně tohoto stavu využívá. Pohybová obratnost tedy přímo souvisí se soběstačností dítěte, ale také s jeho postavením ve společnosti vrstevníků.²²

Fyzické osamostatnění se projevuje i v rozumovém rozvoji dítěte. Je schopno pozorovat určitý rozsah skutečností, soustředit se na konkrétní předmět, který ho zajímá a o němž chce získat více poznatků. Dovede již také více předmětů pojmenovat, proto se dokáže i domluvit s okolím, co chce vidět a pozorovat.

¹⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*, s. 204-205.

¹⁹ Srov. BERDYCHOVÁ, J.; BĚLINOVÁ, L.; BRTNÍKOVÁ, M. *Výchova dítěte předškolního věku*, s. 20.

²⁰ Srov. DOSTÁL, A., M., OPRAVILOVÁ, E. *Úvod do předškolní pedagogiky*, s. 166.

²¹ Srov. ŘÍČAN, P. *Cesta životem. Vývojová psychologie*, s. 120.

²² Srov. LANGMEIER, J.; KREJČÍŘOVÁ, D. *Vývojová psychologie*, s. 85.

K velké změně dochází i v jeho myšlení. Dítě už dovede uvažovat i o věcech a jevech, které nemá před sebou, na očích. Dokáže přenášet poznané vztahy na jiné situace.

Řeč dítěte mezi pátým a šestým rokem je také srozumitelnější – dokáže jednak vyslovit všechny hlásky, jednak stavět věty tak, že zachytí i vztahy mezi předměty. V tomto období se tedy slovní projev dítěte značně zdokonaluje a obohacuje. Dítě používá spojek, rozvinutých souvětí, je schopno mluvit ve větších ucelenějších větách.²³

Dítě se učí používat slovesa a krom budoucího času užívá i čas minulý. Otázky, které klade, jsou pestřejší a vycházejí hlavně ze snahy lépe určit funkci různých věcí a jevů vzhledem k vlastní osobě. Zároveň ale Vágnerová upozorňuje, že ve vyprávění dětí se mohou stále vyskytovat nepřesnosti a mohou se dopouštět chyb při popisování časových událostí. Dále hovoří o tom, že se při komunikaci může objevovat syntaktická rigidita a agramatismy.²⁴

Fantazie dítěte je stále více pod kontrolou rozumu. Dítě srovnává výmysl (pohádku, hru) se skutečností a začíná oceňovat více to, co je „opravdové“, skutečné. Fantazijní výtvar dítě správně komentuje – „to je jen jako“, apod.

City dítěte se také pomalu dostávají pod kontrolu rozumu a vůle. I když jeho citové reakce jsou stále bezprostřední a někdy mají i silný výraz, přece jen už dítě si dává pozor na to, co je společensky úměrné jeho věku. Zejména připomínka jeho budoucí společenské úlohy (školáka) je pro dítě silnou motivací pro to, aby se projevovalo přiměřeně. Rozvíjejí se city společenské a morální – dítě si již více uvědomuje, co se dělá a co se nedělá.²⁵ S vývojem emocí souvisí tedy i vývoj sociálních citů a vývoj morálně etický, na jehož formování mají největší vliv dospělé osoby. Dítě umí zhodnotit, co je společensky vhodné, kdo je dobrý a kdo zlý, kdo je zdvořilý a kdo nezpůsobný.²⁶

Zároveň se u něj ale i nadále vyskytuje egocentrismus, což znamená, že je stále zaměřeno hlavně na sebe a hodnotí vše ve vztahu k sobě a svým vlastním potřebám.²⁷

²³ Srov. BERDYCHOVÁ, J.; BĚLINOVÁ, L.; BRTNÍKOVÁ, M. *Výchova dítěte předškolního věku*, s. 20-21.

²⁴ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětsví a dospívání*, s. 195.

²⁵ Srov. BERDYCHOVÁ, J.; BĚLINOVÁ, L.; BRTNÍKOVÁ, M. *Výchova dítěte předškolního věku*, s. 20-21.

²⁶ Srov. ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*, s. 74-75.

²⁷ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětsví a dospívání*, s. 174.

Značně sílí citové vztahy dítěte k činnosti, je-li ovšem jeho činnost dospělými a celým okolím přijímána a kladně hodnocena. Začínají se též projevovat city estetické – libost z pěkného obrázku, z dobré pohádky, radost z pěkné melodie, z krásy přírody aj. Navíc dítě začíná rozumět emoční ambivalenci a jeho city jsou diferenciovanější.²⁸

Spolu s tím se upevňuje vůle dítěte. V jeho jednání začíná převládat promyšlenost a začíná se prosazovat jedna z velmi žádoucích pohnutek – pocit povinnosti. Roste schopnost sebeovládání; dítě dovede vytrvat i při nepříliš příjemné situaci – např. při čekání. A tak se z malého dítěte, které je ještě velice úzce vázáno na druhé a hlavně na dospělého, stává k šestému roku relativně samostatná osobnost s jistými osobnostními a charakterovými rysy, se schopností sebehodnocení a s rozmanitými vztahy k okolí. Avšak jen tehdy, je-li správně vedeno a vychováváno, je-li tedy zabezpečen harmonický vývoj všech složek jeho osobnosti. A ten je právě cílem našeho výchovného působení na dítě.²⁹

²⁸ Srov. VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*, s. 198.

²⁹ Srov. BERDYCHOVÁ, J.; BĚLINOVÁ, L.; BRTNÍKOVÁ, M. *Výchova dítěte předškolního věku*, s. 21.

2. HUDBA JAKO PRŮVODCE NAŠEHO VÝVOJE

Podle mnoha výzkumů lze počátky hudby datovat do doby kamenné, na samý práh lidské vzdělanosti, kdy se lidé začali lišit od zvířat. Podle Charlese Darwina byl zpěv předchůdcem řeči a prvním komunikačním prostředkem (přičemž se odkazoval na funkci ptačího zpěvu). Podle jiné skupiny vědců (namátkou J. Rousseau) byl vývoj opačný, tj. zpěv, resp. hudba, se vyvinula z řeči a její melodie.³⁰

Řada odborníků se shodne na tom, že pro vývoj emoční stránky dítěte jsou velmi důležité už prenatální podněty. Mezi ně lze řadit i hudbu, resp. akustické podněty a impulsy. Fyzické i duševní rozpoložení budoucí matky je pro ni, stávající rodinu i budoucí dítě (zatím plod v prenatálním stavu) a jeho další osud rozhodující. Žena, která se na příchod svého dítěte těší, je spokojená a klidná, vyzařuje pohodu a ovlivňuje atmosféru v rodině.

V posledním trimestru, kdy dítě poznává matčin hlas a reaguje na tyto signály pohybem, se může matka při zpěvu, který vyvolává vibraci bránice, se svým děťátkem dorozumívat. Jsou to vlastně první okamžiky jeho kontaktů s vnějším světem. Ženy, které očekávají narození dítěte, s ním komunikují nejčastěji „vnějšími dotyky“ (hladí si břicho) či jednostranným hovorem. Mnohé z nich nenarozenému dítěti také zpívají, resp. mu pouští hudbu či hrají pro ně na hudební nástroj. Podle většiny z nich na tyto podněty dítě reaguje – ať už zvýšenou intenzitou pohybu, nebo naopak jeho zklidněním.

Už v mateřském lůně a v prvních týdnech života jsou děti schopné vnímat, rozlišovat a zařazovat výšky tónů, rytmy, zvuky a melodie. Jejich sluchové schopnosti jsou sice už v prenatálním stavu definované a předurčené, nicméně později se ještě mohou rozvíjet, a to až do tří let věku dítěte. V této citlivé fázi jsou také sluchové zážitky interpretovány a vyhodnocovány. Zpívání dítěti – a ještě lépe společný zpěv a hudba – v rodině či jiné skupině mají obrovský vliv na další život dítěte.³¹

Obecně je prokázáno, že sluch je v prenatálním období nejzatíženějším smyslem, neboť k plodu neustále doléhají nejrůznější zvuky – dítě může slyšet tlukot matčina srdce, proudění krve, trávicí zvuky a zvuky plic, ale i zvuky vnější. Nejčastější je zvuk matčina hlasu, který dítě (vedle hlasu otce) rozeznává i po narození. Kromě těchto

³⁰ Srov. BÁRTOVÁ, J., SCHNIERER, M., ZOUHAROVÁ, V. *Dějiny hudby*, s. 8.

³¹ Srov. DAPPER, B. *So wichtig ist die Musik für die kindliche Entwicklung*. <http://www.fuerkinder.org/kinder-brauchen-bindung/aus-erfahrung-praxisbeitraege/562-erfahrungen-aus-der-fruehen-musikerziehung>. Wolfgang Bergmann Stiftungsinitiative 2012.

libých zvuků je nenarozené dítě samozřejmě schopno vnímat i zvuky nelibé, např. bouchnutí dveří či hlasitou hudbu. Dítě se lekne, zvýší se jeho srdeční tep i pohybová četnost.³²

První zvukový signál dítě vydává zpravidla během porodu, jakoby oznamovalo, že je tady. Tento křik – předchůdce řeči – postupně nabývá různé odstíny a zabarvení, podle rozvíjejících se potřeb. Dítě tímto způsobem projevuje stav libosti a radosti, ale i nespokojenosti či neukojení potřeb. Spokojenosti lze dosáhnout uspokojením elementárních potřeb, ale i tím, že dítě pochováme a potěšíme, mateřským konejšením či zpěvem. Nemusí to být vždy píseň jako hudební forma, ale třeba jen mateřské broukání na dvou či třech tónech nebo lidové říkadlo či slova, která matku napadnou. Ostatně tento způsob hudebního vyjadřování by měl dítě provázet po celý útlý věk, neboť takovou hudební improvizaci provádí dítě samo od druhého roku věku už jako vlastní oblíbenou činnost, spojovanou často s tanečním pohybem.³³

Ptáme se: „Proč asi stimuluje zpěv naprostou většinu dětí tak radostně?“ Lidský hlas působí jednak svou emocionální, jednak obsahovou složkou. Ta obsahová se uplatňuje především v oblasti porozumění řeči. Kolem druhého trimestru života začíná dítě rozumět slovům, ovšem v prvním roce života nepřekoná stádium tzv. primitivního rozumění: jeho chápání zůstává na úrovni 1. signální soustavy a týká se pouze zcela konkrétních předmětů a situací. Ale mnohem dříve reaguje dítě na emocionální složku lidského hlasu.

Už od 8 týdnů jej dovede lidský hlas uklidnit při pláči. Kolem 3. měsíce věku dítěte je to lidská tvář a lidský hlas, jež dítě stimuluje k pohybu a broukání. Za lidským hlasem se také dítě nejdříve otáčí při vznikající koordinaci očí, šíjových svalů a sluchu.³⁴ Kolem 5. měsíce začíná dítě spojovat změnu stereotypu v lidské tváři (neopětování úsměvu, zamračení) s různým tónem lidského hlasu a prozrazuje tuto diferenciaci změnou své mimiky. Také na melodii písně reaguje dítě emocionálně mnohem dříve, než rozumí jejímu obsahu. To můžeme přirovnat k tomu, jako když dospělý vycítí smysl písně v cizím jazyce jen podle její melodie. Pravděpodobně zpěv znamená pro

³² Srov. TEUSEN, G., GOZE-HÄNEL, I. *Prenatální komunikace*, s. 51.

³³ Srov. JURKOVIČ, P. *Od výkřiku k písničce*, s. 13-14.

³⁴ Srov. CHLADNÁ, A. *Hudba pro nejmenší*, s. 42-43.

dítě emocionálně vystupňovanou řeč, a proto je ve zvýšené míře kladně stimuluje a často uvolňuje jeho napětí.³⁵

„První vokální projevy blízké hudbě můžeme však sledovat mnohem dříve, když častěji vedeme s dítětem dialog v jeho 'dětištině'. Můžeme sledovat, jak svému sdělení dává rytmus a intonuje ho na několika tónech, takže vytváří jakési krátké věty. Takový dialog, kdy dítě čeká na naši reakci, by měl být činností každodenní – jako dítětem vítaná komunikace i jako předehra k řeči.“ Jurkovič upozorňuje, že zde bychom se měli vyvarovat toho, abychom dítě opravovali v touze uspišit jeho schopnost mluvit. *„Dítěti bychom měli ponechat jeho radost z brebentění, my pak reagujme naší 'lidštinou'. Je ostatně škoda, když některé projevy a činnosti dětí urychlujeme. Tato tendence byla ještě nedávno módní, dnes však víme, že všechno má svůj čas, pokud se u dítěte neprojeví mimořádné schopnosti, ale i v tom případě se to týká vyššího věku – v řeči i třeba v hudbě. Uvedený dialog má nejen jádro racionální, ale i citové. Mezi matkou a dítětem se vytváří pouto skrze zvuk blízký řeči, zvláště je-li tento zvuk intonován ve formě popěvků na několika málo tónech. Zde jsme nejen na cestě k písničce, ale i k řečové melodii, jíž se pěkná lidská řeč vyznačuje.“*³⁶

Hudba je dobrý prostředek k rozdmýchání emocí a prožitků. Hudba, která se nám líbí, prokazatelně působí při stresech a obavách. Pokud je proces zpracování v limbickém systému narušený, točíme se v kruhu a nevíme, jak dál. Hudba může opět „vyčistit“ nervová spojení a dokonce ukázat i nové cesty. Oblíbená hudba způsobí, že mozek začne vylučovat endorfiny a postará se o pocit štěstí. Amygdala, místo zpracování emocí, analyzuje celek a uloží zkušenosti spojené s těmito informacemi a emocemi do dlouhodobé paměti.³⁷

Přestože v konkurenci se sdělovacími prostředky a technikou vůbec V současné době jde do ústupu společné zpívání v rodinách, přestože zpěv je pro dítě nejpřirozenějším projevem. Mnohé děti dovedou dříve zpívat než správně mluvit. Zpěv svou přirozeností rozvíjí hudební schopnosti i řečové dovednosti dítěte. Důležitou roli má také pro komunikaci dítěte s okolím. Společné zpívání se svými nejbližšími ještě

³⁵ Srov. CHLADNÁ, A. *Hudba pro nejmenší*, s. 43.

³⁶ JURKOVIČ, P. *Od výkřiku k písničce*, s. 14.

³⁷ Srov. DAPPER, B. *So wichtig ist die Musik für die kindliche Entwicklung*. <http://www.fuerkinder.org/kinder-brauchen-bindung/aus-erfahrung-praxisbeitraege/562-erfahrungen-aus-der-fruehen-musikerziehung>. Wolfgang Bergmann Stiftungsinitiative 2012.

více umocňuje radost ze zpěvu, protože v ten okamžik jsou si všichni blíže (hovoříme o tom, že nás hudba stmeluje), všichni spolu prožívají chvíle vzájemného porozumění a také příjemné zábavy.³⁸

2.1 Ontogeneze hudebnosti

Hudební vývoj v této životní fázi je již spojen s ostatními funkcemi psychiky a tvoří nedílnou součást obecného psychického vývoje dítěte předškolního věku. Součástí biologické adaptace organismu k vnějšímu prostředí jsou také první hudební projevy. Ty hrají důležitou roli pro další hudebně vývojové etapy.

Sluchový analyzátor, který tuto adaptaci umožňuje je vybaven anatomicky tak, že začíná fungovat již několik dní po narození a může zpracovávat hudební podněty. Citlivost sluchového aparátu se dále zvyšuje. V období mezi druhým až pátým měsícem reaguje kojeneček na mluvní hlas a zpěv matky dříve, než na zvonek či zvuky některých hudebních nástrojů. To je důvod proč se matkám daří uklidnit svým zpěvem plačící dítě již v prvních měsících života.

V nejranějším období života dítěte, cca do 1,5 roku, je významné tzv. kritické nebo senzitivní období, kdy je jeho organismus mnohem citlivější na vnější specifické podněty. Zde vzniká sociální připoutání, kdy dítě vazbou na jednu osobu je schopno vytvořit základ sociálních vztahů. Tato interakce je pro vývoj dítěte velice důležitá a nelze ji beztrápně porušit. Pokud přece jen dojde k jejímu narušení např. formou sociální či sensorické deprivace, tj. nedostatkem sociálních vazeb nebo nedostatkem smyslových podnětů, toto vše se nepříznivě odrazí v celém dalším vývoji dítěte. Právě zpěvem matky je možné uskutečnit sociální vazbu s dítětem. Mohli bychom říci, že toto kritické senzitivní období se zpěvem zesiluje a samo může být později motivací a spouštěcí fází pěveckého projevu. Pro psychický vývoj dítěte je fáze senzitivního období velice důležitá. Pro zdárný vývoj dítěte zde kladnou a nepostradatelnou roli sehrává zpěv matky. Matčin zpěv umožňuje i přirozené rozlišení zvukových podnětů.³⁹ Do tohoto období spadají také první zvukové projevy dítěte, kdy se snaží napodobovat poslouchaných zvuků.

³⁸ Srov. TICHÁ, A.; RAKOVÁ, M. *Zpíváme a hrajeme si s nejmenšími*, s. 14.

³⁹ Srov. SLANÁ, M. *Kdo si hraje, ten je zdravý...*, s. 20.

Dítě od narození do šesti let prochází bouřlivým vývojovým obdobím. Každá etapa jeho života, zpočátku velmi krátká, poskytuje zcela odlišné podmínky a možnosti pro hudební rozvoj. Jde o komplikovaný proces, dosud zcela neprobádaný. Hlavním důvodem je to, že pozorovací metody v nejranějším věku jsou často závislé na ne dost objektivních informacích od rodičů. Tato fakta jsou většinou získávána z dotazníkových studií. Studium hudebního vývoje dítěte se cíleně zaměřuje na tři základní oblasti: sluch, motoriku a hlasové projevy.⁴⁰

V období mezi třetím a čtvrtým rokem vnímá dítě komplexně hudbu s textem, pohybem i mimikou. Je však také schopno rozeznat některé složky zvukových podnětů: sílu, výšku, délku, barvu (témbr). Pohybové reakce jsou postupně koordinovány vědomím, jsou bohatší a rytmicky přesnější. Důvodem je zapojení celého těla a rozvojem hrubé motoriky. Hlasový rozsah se pohybuje většinou v oblasti a1, g1-e1, d1. Vlivem rozvoje řeči se zdokonaluje i rytmicko-metrické spojení slova s melodií. Tónové vztahy postupně nabývají na určitosti. Jestliže dítě napodobuje jednoduchou melodii a začne zpívat od libovolného tónu, dodržuje již jisté tonální vztahy vzhledem k tomuto tónu. Můžeme zde hovořit o postupném formování tonálního cítění. Naznačený vývoj pokračuje u dětí čtyř až šestiletých v závislosti na rozvoji poznávacích procesů. Zdokonaluje se paměť, obohacuje se sluchová představivost a rozvíjejí se i první náznaky elementárního hudebního myšlení, projevujícího se tím, že dítě dokáže konkrétní hudební materiál nejen prožívat, ale i srovnávat, rozlišovat, analyzovat apod.⁴¹

V tomto období roste zájem o aktivní hudební činnosti. Tato aktivita má reflexní základ a je řízena nervovou soustavou. Jako hudební činnost označujeme vlastní kontakt s hudbou. V oblasti pedagogické je využívání hudby nezastupitelné a bývá vnímané v několika kategoriích: pěvecké, poslechové, nástrojové a hudebně pohybové.⁴²

Dítě je schopno imitovat a osvojit si náročnější pohyby, jež vyžadují koordinaci i drobnějších svalových skupin, pohybové reakce na hudbu jsou rytmicky poměrně přesné. Tzv. „hru na tělo“ (tleskání, pleskání, podupy), pohybové i taneční hry provádí dítě bezprostředně a pohotově a ve svižném tempu.

⁴⁰ Srov. ZEZULA, J.; JANOVSKÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 36.

⁴¹ Srov. Tamtéž, s. 36.

⁴² Srov. SEDLÁK, F.; VÁŇOVÁ, H. *Hudební psychologie pro učitele*, s. 48-49.

Zdokonaluje se i rytmicko-metrické cítění při hře na dětské hudební nástroje. Při hrách se vytvářejí příznivé podmínky pro kolektivní, skupinový i sólový zpěv. Zlepšuje se tonální cítění a intonace, takže dítě předškolního věku většinou již čistě zazpívá píseň přiměřenou jeho věku. Podle vnitřních anatomicko-fyziologických podmínek se rozlišuje hlasový rozsah. Utváří se vyšší, střední či nižší poloha hlasu, na což musíme brát ohled i při práci v hudební výchově. Většina dětí je schopna zazpívat intonačně čistě asi v rozsahu sexty, výjimečně některé hudebně vyspělejší a hlasově zdatnější děti zvládnou i píseň až do rozsahu oktávy (c1-c2).⁴³

Podle některých výzkumů se harmonický sluch rozvíjí s věkem a jeho počátek klademe do období mezi 5. a 6. rokem dítěte, které je pro prudký rozvoj některých schopností klíčové.⁴⁴

Hudební rozvoj jednotlivých dětí je však značně nestejněměrný. Důvody mohou být různé. Někdy je to nedostatek určitých vloh a nadání, které podmiňují rozvoj některé hudební schopnosti, jindy je příčinou celá osobnost dítěte a proces jeho výchovy či sluchové problémy.⁴⁵

⁴³ Srov. ZEZULA, J.; JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 37.

⁴⁴ Srov. POLEDŇÁK, I. *ABC stručný slovník hudební psychologie*, s. 134.

⁴⁵ Srov. ZEZULA, J.; JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 37.

3. HUDEBNÍ ČINNOSTI V MŠ a RVP PV

„I v mateřské škole hovoříme o jakési písňové dramaturgii, tedy o otázce, které písně s dětmi zpívat. V minulosti to předepisovaly nebo alespoň doporučovaly osnovy. Dnes platný Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání spoléhá na vynalézavost a iniciativu ředitelek a učitelek.“⁴⁶

Rámcově vzdělávací program pro předškolní vzdělávání (dále jen RVP PV) je kurikulární dokument státní úrovně platný pro veškeré předškolní vzdělávání. Vymezuje zejména: cíle předškolního vzdělávání, klíčové kompetence, vzdělávací obsah, podmínky vzdělávání a zásady pro tvorbu školních vzdělávacích programů. V souladu s ním si mateřské školy vypracovávají a realizují své školní vzdělávací programy.

Školní vzdělávací program (ŠVP) můžeme charakterizovat jako dokument, podle něhož se uskutečňuje vzdělávání dětí v konkrétní mateřské škole. Každá škola si vypracovává svůj a to právě v souladu s RVP PV a konkrétními podmínkami školy.⁴⁷

Povinností pedagoga MŠ je, aby školní (i třídní) vzdělávací program, který zpracovává, byl v souladu s požadavky RVP PV. Ten je hlavní oporou, poskytuje základní pravidla a vymezuje hranice našich možností. Proto je zcela nezbytné se dokonale seznámit s RVP PV a dobře porozumět jeho obsahu a funkci. Každý předškolní pedagog by měl bezpečně vědět, že RVP PV je:

- nejvyšší a jediný zákonem daný (centrálně vytvořený) pedagogický dokument směrodatný pro odbornou vzdělávací činnost, pro tvorbu a naplňování školních i třídních vzdělávacích programů;
- vychází z principu „co není zakázáno, je dovoleno“; pravidla, která předškolnímu vzdělávání nastavuje, vymezují široký rámec, v němž je možno se poměrně volně pohybovat, ale z něhož by se nemělo vykročit;
- nelze jej vnímat jako povinný standard, neboť charakterizuje optimální vztah, ke kterému je třeba směřovat; jde o přibližování se k tomuto stavu, nikoli i jeho plné dosažení;⁴⁸

⁴⁶ JURKOVIČ, P. *Od výkřiku k písničce*, s. 48.

⁴⁷ Srov. RVP PV, <http://www.rvp.cz>, s. 49.

⁴⁸ Srov. SMOLÍKOVÁ, K. *Praktický průvodce třídním vzdělávacím programem mateřské školy*, s. 4-5.

- vzdělávací obsah je rámcově závazný pro učitelky, v žádném případě není závazný pro děti; učitelky jej dětem nabízejí, děti si jej osvojují v rozsahu svých individuálních předpokladů a možností;
- je možno jej vnímat také jako soubor všeobecně platných kritérií, podle nichž lze hodnotit kvalitu vzdělávacího procesu, podmínek, popř. i jeho výsledků a stejně tak i řadu skutečností a okolností, které se v běžné praxi vyskytují.⁴⁹

Rámcově vzdělávací program počítá s odbornou znalostí a s naprosto profesionálním přístupem pedagogů – většinou učitelek MŠ. Současné pojetí předškolního vzdělávání klade na pedagogické pracovníky vyšší nároky.⁵⁰

I podle Jurkoviče záleží na vzdělávání pedagogů v hudební oblasti, na zájmu o tento předmět a dalším studiu tematické literatury. Měl by být kladen důraz na další vzdělávání pedagogických pracovníků, účast na vzdělávacích kurzech a seminářích, na dalším vzdělávání pedagogických pracovníků v této oblasti. Záleží i na jejich vlastním poslechu hudby, na jejich orientaci ve zpěvnících pro děti nejnižšího věku. Nesmí se ani opomenout připravenost z pedagogické školy nebo pedagogické fakulty se zaměřením na mateřskou školu. Většina současných hudebních autorů, zabývajících se skládáním písní pro děti doporučuje také repertoár lidových, obecně známých písní. Svým hudebním i básnickým zaměřením jsou určeny dětskému věku. Vyzkoušely je generace učitelů i rodičů. Jsou melodické, lákavé ke zpěvu. Tvoří základ našeho kulturního bohatství, spojující celé generace.⁵¹

Tradiční hudební výchova kladla důraz především na jednotlivé hudební činnosti – zpěv, pohyb, poslech, hru na instrumentální nástroje. Výhodou tohoto pojetí bylo vedení jednotlivých aktivit ve stále stejném duchu zaběhlými, neměnnými postupy práce. Zároveň však mnohdy docházelo k naprostému vymizení jakéhokoli kreativního přístupu. Kladnou, ale současně i zápornou stránkou tohoto systému bylo soustředění činností do tzv. výchovných zaměstnání s jasně daným časovým rozmezím. Výhoda spočívala v pravidelnosti, s jakou se hudební činnosti musely konat, jejich nevýhodou však bylo omezování hudebních činností pouze na dobu povinného hudebního

⁴⁹ Srov. SMOLÍKOVÁ, K. *Praktický průvodce třídním vzdělávacím programem mateřské školy*, s. 4-5.

⁵⁰ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 6.

⁵¹ Srov. JURKOVIČ, P. *Od výkřiku k písničce*, s. 48-49.

zaměstnání – jedenkrát týdně. Možnost hudebních chviliek nebyla v mnohých MŠ využívána.⁵²

Současný výchovný systém nabízí hudebním aktivitám mnohem více prostoru. Záleží však hlavně na osobnosti a zodpovědnosti učitelky dát hudebním aktivitám takový prostor, jaký si právem zaslouží. Tato problematika je mnohem širšího rázu, než se na první pohled zdá. Souvisí především s kvalitním vzděláním pedagogických pracovníků předškolní výchovy, a to zejména na poli jejich praktických schopností a dovedností. Hře na hudební nástroj či zpěvu se velmi těžko učí již dospělí lidé. Lišková upozorňuje na možná rizika, která by mohla vést k opomíjení či nahrazování hudebních aktivit jinými nehudebními aktivitami. Hudební činnosti totiž nahradit nelze.⁵³

Hudební výchova je součástí všech oblastí RVP PV. Jednotlivé vzdělávací oblasti jsou zpracovány tak, aby byly pro učitele srozumitelné a aby s jejich obsahem mohl dále pracovat. Každá oblast zahrnuje tyto vzájemně propojené kategorie: dílčí cíle (záměry), vzdělávací nabídku a očekávané výstupy (předpokládané výsledky).

Dílčí cíle vyjadřují, co by měl učitel v průběhu předškolního vzdělávání sledovat, co by měl u dítěte podporovat.

Vzdělávací nabídka jako prostředek vzdělávání představuje ve svém celku soubor (souhrn) praktických i intelektových činností, popř. příležitostí, vhodných k naplňování cílů a k dosahování výstupů. Pedagog by měl ve své praxi (tzn. při práci ve třídě) tuto nabídku respektovat a tvůrčím způsobem ji konkretizovat tak, aby nabízené činnosti byly mnohostranné a maximálně pestré a svou úrovní odpovídaly konkrétním možnostem a potřebám dětí.

Očekávané výstupy jsou dílčí výstupy vzdělávání, které je možno obecně považovat v této úrovni vzdělávání za dosažitelné. Jsou formulovány tak, aby měly charakter způsobilostí (kompetencí). Nejedná se o výčet jednotlivých schopností, poznatků, dovedností kognitivních i praktických, postojů a hodnot, ale o jejich vzájemné propojení, o jejich jednoduché soubory dítětem prakticky využitelné. Tyto výstupy jsou formulovány pro dobu, kdy dítě předškolní vzdělávání ukončuje, s tím, že jejich dosažení není pro dítě povinné. Každé dítě může v čase, kdy opouští mateřskou

⁵² Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 3.

⁵³ Srov. Tamtéž, s. 3-4.

školu, dosahovat těchto výstupů v míře odpovídající jeho individuálním potřebám a možnostem. Učitel při své práci sleduje proces osvojování těchto způsobilostí jak v rámci třídy dětí, tak u jednotlivých dětí a postupuje tak, aby děti získávaly co nejvíce.⁵⁴

Rámcově vzdělávací program pro předškolní vzdělávání dává prostor k propojování jednotlivých hudebních aktivit nejen v rámci tzv. oborové integrace, ale i ve spojitosti s mimohudebními činnostmi. Tvoření konkrétních příprav, plánů tematických celků a projektů je mnohem komplikovanější a z hlediska metodických postupů hudební výchovy méně přehledné, na druhé straně však kreativnější.

„Možným rizikem jsou velmi úzce specifikovaná témata, poměrně dlouhá doba, kterou těmto tématům věnujeme pozornost a naprosto striktní dodržování práce s námětovým okruhem. Z praktického pohledu hudební výchovy tak může dojít k paradoxní situaci, že ke zvolenému tématu nenalezneme např. vhodnou píseň.

Je nutné si uvědomit, že omezovat se pouze na zpěv související s danou tematikou by bylo nesprávné. Hudební činnosti jsou mnohem pestřejší. Ve snaze připravit pro děti co nejpestřejší vzdělávací nabídku tak, aby byl splněn nejen výchovný záměr, přání dětí a očekávání rodičů, se mnohdy vytrácejí věci, které jsou z hlediska didaktických postupů HV naprosto nezbytné, což je další riziko současného pojetí RVP PV.“⁵⁵

3.1 RVP PV

Pokud se v RVP PV zaměříme pouze na hudební výchovu, každá z hudebních činností – zpěv, pohyb, hra na instrumentální nástroje, poslech – disponuje vlastním „světem“ posloupnosti. Především jde o znalost metodiky a didaktiky HV, aby byla práce pedagoga opravdu kvalitní a pro dítě přínosná, musí znát jednotlivé zásady nutné k vedení hudebních činností naprosto dokonale.

Příklady:

- a) Pokud mají děti velmi malý pěvecký rozsah, nemůže je pedagog učit zpívat písničku v rozsahu oktávy (osmi tónů).

⁵⁴ Srov. RVP PV, <http://www.rvp.cz>, s. 14-15.

⁵⁵ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 4.

- b) Pokud děti nemají zkušenost s poslechem instruktivních skladeb – ukázek menšího rozsahu, těžko po nich může pedagog vyžadovat soustředěný poslech hudebního díla většího rozsahu či účast na koncertním vystoupení.

Jestliže učitel bude jednotlivé metodické postupy bezpečně znát, bude schopen kreativně přizpůsobovat hudební činnosti konkrétním podmínkám, schopnostem a dovednostem dětí. Jeho práce pak bude opravdu odpovídat principům výchovně-vzdělávacího programu RVP PV. Aby mohl postupovat ve vzdělávacím procesu podle požadavků a předpokladů RVP PV, musí také vědět, jaký má hudební výchova vliv na celkový rozvoj osobnosti.

Kromě specifických ryze hudebních dovedností rozvíjejí hudební aktivity i mnohé jiné oblasti. Mají vliv na komunikaci, tvořivost, podporují logické myšlení, paměť. Hudební činnosti přispívají ke kultivaci osobnosti, ke kooperaci, k týmové spolupráci, toleranci, zodpovědnosti, úctě a vzájemnému respektu. Hudba má vliv i na utváření sebedůvěry dítěte, jeho zdravého sebeprosazování, přispívá k objektivnímu hodnocení druhých. Hudební prožitky dávají prostor k vyplavování agresivních sklonů, mají katarzní a relaxační účinek. Z výše uvedeného jasně vyplývá, že hudba ovlivňuje nejen fyzický, ale i psychický vývoj dětí, což naprosto přesně koresponduje s dílčími cíli jednotlivých oblastí RVP PV.⁵⁶

Dítě by mělo mít možnost seznámit se v MŠ se všemi činnostmi odpovídajícími jeho věkové kategorii. Učitelka by neměla být specialistkou jednoho oboru. Měla by dosáhnout elementárních znalostí, schopností a dovedností ve všech oblastech. Jedině tehdy, pokud bude s dětmi muzicírovat, pozná, zda má dítě k hudbě vlohy či nikoli, může ho podpořit v dalším osobním růstu aj. V žádném případě nesmí děti ochudit o možnost prožitku ze zpěvu či poslechu nebo si osvojovat právo manipulovat s dětskými zájmy jen proto, že nemá žádný vztah k hudební výchově.

Ve snaze předkládat dětem co nejvíce různorodých podnětů mnohdy neúměrně přeceňujeme dětské možnosti a současně děti ochuzujeme i o budoucí radost z poznávání dalších nových podnětů. Jde např. o nebývalé množství specializovaných kroužků, jejichž vedením jsou mnohdy pověřováni odborní specialisté bez pedagogického vzdělání. Stále by mělo platit, že pedagogem a odborníkem na dětskou

⁵⁶ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 6-7.

duši má být právě učitelka MŠ. Ona sama by měla kvalifikovaně a profesionálně působit na vzdělávání a výchovu dětí. Vždyť elementární dovednosti, jichž mohou v převážné míře dosáhnout všechny děti předškolního věku, nejsou ničím, co by nedokázala zvládnout. Například amuzikálních jedinců je opravdu zanedbatelné procento populace, vše je závislé na zkušenosti a možnosti účastnit se hudebních aktivit.⁵⁷

Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání je uspořádán do pěti oblastí:

1. Biologická oblast – dítě a jeho tělo
2. Psychologická oblast – dítě a jeho psychika
 - a) jazyk a řeč
 - b) poznávací schopnosti a funkce, myšlenkové operace, představivost a fantazie
 - c) sebepojetí, city, vůle
3. Interpersonální oblast – dítě a ten druhý
4. Sociálně-kulturní oblast – dítě a společnost
5. Environmentální oblast – dítě a svět

3.1.1 Dítě a jeho tělo

Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga je podporovat fyzickou pohodu, zlepšovat tělesnou zdatnost a zdravotní kulturu, podporovat rozvoj pohybových i manipulačních dovedností, vést ke zdravým životním postojům a návykům.

V této oblasti pedagog u dítěte podporuje a rozvíjí uvědomění si vlastního těla, rozvoj pohybových schopností a dovedností v oblasti hrubé i jemné motoriky, ovládnutí pohybového aparátu a tělesných funkcí, rozvoj a užívání všech smyslů, celkový rozvoj fyzické a psychické zdatnosti. Dítě v této oblasti získává povědomí o svém těle a jeho zdraví, osvojí si poznatky a dovednosti důležité k podpoře zdraví, bezpečí, osobní pohody i pohody prostředí. Tím se u dítěte vytváří zdravé životní návyky a postoje, jako základ zdravého životního stylu.⁵⁸

⁵⁷ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 8.

⁵⁸ Srov. RVP PV, <http://www.rvp.cz>, s. 15.

3.1.2 Dítě a jeho psychika

Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v oblasti psychologické je podporovat duševní pohodu, psychickou zdatnost a odolnost dítěte, rozvoj jeho intelektu, řeči a jazyka, poznávacích procesů, jeho citů i vůle, stejně tak i jeho sebepojetí, sebenahlížení, kreativitu a sebevyjádření, stimulovat osvojování a rozvoj jeho vzdělávacích dovedností a povzbuzovat je v dalším rozvoji, poznávání a učení.⁵⁹

Výše zmiňovanou oblast tvoří tři podoblasti:

1. *Jazyk a řeč* – zde pedagog u dítěte podporuje rozvoj řečových schopností a jazykových dovedností receptivních (vnímání, naslouchání, porozumění) i produktivních (výslovnost, vytváření pojmů, mluvní projev, vyjadřování), rozvoj komunikativních dovedností (verbálních i neverbálních) a kultivovaného projevu. Děti by si měly osvojit poznatky a dovednosti, které předcházejí čtení a psaní, získat zájem o psanou podobu jazyka i další formy sdělení verbální i neverbální (výtvarné, hudební, pohybové, dramatické).⁶⁰

2. *Poznávací schopnosti a funkce, představivost a fantazie, myšlenkové operace* – zde pedagog u dítěte podporuje rozvoj smyslového vnímání, paměti, pozornosti, představivosti a fantazie. Rozvoj tvořivosti (tvořivé myšlení, řešení problémů, tvořivé vyjádření). Posilování přirozených poznávacích citů (zvědavost, zájem, radost z objevování). Vytváření pozitivního vztahu k intelektuálním činnostem a k učení. Vytváření základů pro práci s informacemi.⁶¹

3. *Sebepojetí, city, vůle* – poznávání sebe sama, rozvoj pozitivních citů, uvědomování si vlastní identity, získávání sebevědomí, sebedůvěry a osobní spokojenosti. Rozvoj schopnosti sebeovládání, vyjádření vlastních prožitků, dojmů a pocitů. Rozvoj a kultivace mravního i estetického vnímání, cítění a prožívání.

Počínaje touto podoblastí se nahlíží na problematiku hudební výchovy integrovaně a globálně. Nelze oddělovat jednotlivé hudební činnosti od konkrétních vzdělávacích cílů a očekávaných výstupů RVP PV. Vzdělávací cíle se zde vzájemně prolínají se všemi hudebními činnostmi.

⁵⁹ Srov. RVP PV, <http://www.rvp.cz>, s. 17.

⁶⁰ Srov. Tamtéž, s. 17.

⁶¹ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 13-14.

Hudební aktivity se podílejí na kreativní a klidné atmosféře v MŠ. Správnou cestou vedené a motivované hudební činnosti vyvolávají u dětí naprosto bezprostřední radost a veselí.⁶² Při veškerých hudebních aktivitách dochází k rozvoji sociálních vazeb a citových vztahů mezi dětmi. Hudební činnosti mají nezastupitelnou roli v rozvoji empatie a citu dětí, podporují estetické a tvůrčí aktivity.

Skrze praktikování hudebních činností v každodenní praxi dochází u dětí k sebepoznání a uvědomování si vlastní identity. Veškeré hudební aktivity jsou v hodné k individuální pochvale a k posílení sebevědomí dětí. Každé dítě může být úspěšné. Pokud se např. jedinci nedaří hezky zpívat, je třeba vyzdvihnout jeho šikovnost při instrumentálních činnostech, tj. hry na hudební nástroj. Při zpěvu pak kladně učitelka hodnotí i ten nejmenší pokrok, např. výbornou artikulaci.

Veškeré hudební činnosti vyžadují od dětí určitý stupeň volních vlastností, vytrvalost při nácvičce, sebeovládání a soustředění. Hrou na hudební nástroje učitelka vede děti k respektování a dodržování předem stanovených pravidel (kdy a kdo hraje).

Prostřednictvím individuálních výstupů – sólový zpěv, taneční improvizace, hra na nástroj – podporuje sebevědomí dětí. Děti se učí prožívat radost ze zvládnutého úkolu.

Vokální činnosti vedou k rozvoji citu, empatie (láska, soucítění, smutek, radost): pomohou nejen melodii písní, ale i jejich obsah.

Pohybem lze vyjádřit vlastní prožitky. Pohybová improvizace působí jako katarze, projev emocí.

Hudební poslech je součástí kultivace estetického cítění dětí a vede k emotivním prožitkům, které souvisejí i s interpretací hudebního díla.⁶³

3.1.3 Dítě a ten druhý

Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v interpersonální oblasti je podporovat utváření vztahů dítěte k jinému dítěti či dospělému, posilovat, kultivovat a obohacovat jejich vzájemnou komunikaci a zajišťovat pohodu těchto vztahů.

Veškeré hudební činnosti probíhají ve vzájemné součinnosti dětí. Prostřednictvím hudebních aktivit navazují děti mnohem snazším způsobem kontakt s druhými. Hudba

⁶² Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 16.

⁶³ Srov. Tamtéž, s. 17.

je proto velmi vhodná k adaptaci jedince v dětském kolektivu. Písnička se stává prostředníkem v komunikaci a v navazování vztahů.

Hudební činnosti mají v této oblasti RVP PV své prvotní a nenahraditelné zastoupení.⁶⁴ Hudba umí sama o sobě působit na emoce jednotlivce či celé skupiny, čímž přispívá k vytváření obecně pozitivních vztahů mezi dětmi. Vzdělávací cíle této oblasti a jejich naplnění souvisejí se všemi hudebními činnostmi. Nejvíce se však projevují v oblasti hudebně-pohybové výchovy a hry na hudební nástroje.

V různých pohybových hrách (hra na sochy, na zrcadlo, kontaktní seznamovací hry) či při tanci je vzájemná spolupráce dětí naprosto nezbytná, např. Musí se domluvit, jak se budou při tanci držet, musí sjednotit svůj krok, pohyb apod. Na základě této kooperace se děti učí vzájemně komunikovat, uvědomovat si samy sebe a respektovat jeden druhého.

Interpersonální vztahy, kooperaci atp. rozvíjíme i při instrumentálních činnostech. Například při hudebním dialogu, kdy spolu prostřednictvím hudebního nástroje komunikují dvě děti, musí oba hráči nezbytně spolupracovat. Není možné, aby jedno z dětí přestalo hrát. Hra na instrumentální nástroje vede i k vzájemné ohleduplnosti. Děti učitelka vede k tomu, aby na svůj nástroj hrály tiše a nerušily kamarády svou hlučnou hrou. Hra na nástroje vede zpočátku k mnohým konfliktům mezi dětmi. Děti se učí řešit spory typu: kdo bude hrát a na jaký hudební nástroj.

Interpersonální zkušenosti získávají děti i při poslechu hudby. Učí se naslouchat a respektovat názory druhých. Ve spojitosti poslechu a např. výtvarné výchovy jsou děti vedeny k vzájemné spolupráci při ztvárnění hudební skladby kolektivní kresbou.

V pozadí nejsou ani aktivity pěvecké. Při zpěvu hraje např. důležitou roli posazení dětí (dobrý zpěvák vedle slabšího). Děti se učí vnímat, respektovat, ale současně i tolerovat jedno druhé. K přiblížení sociálních vztahů a vazeb pomohou i texty dětských písniček. V roli dobrých kamarádů zde většinou vystupují zvířátka.

Interpersonální vztahy vystupují do popředí i při pěveckých hrách – hra na otázku a odpověď, hra na řetěz.

Pocit spolupráce a zodpovědnost dětí naplňuje učitelka i nácvikem hudebních vystoupení, např. pro rodiče. Každé dítě - muzikant má v kolektivu své nezastupitelné

⁶⁴ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 17.

místo, všechny děti jsou odpovědné za společné dílo. V průběhu nácvičku i vlastního vystoupení se děti seznamují se zásadami společenského chování.⁶⁵

3.1.4 Dítě a společnost

Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v oblasti sociálně-kulturní je uvést dítě do společenství ostatních lidí a do pravidel soužití s ostatními, uvést do světa materiálních i duchovních hodnot, do světa kultury a umění. Pomoci dítěti osvojit si potřebné dovednosti, návyky a postoje umožnit mu aktivně se podílet na utváření společenské pohody v jeho sociálním prostředí.⁶⁶

„Hudba je uměním, které vzniká a rozvíjí se v lidské společnosti. Sama o sobě disponuje takovými nonverbálními vyjadřovacími prostředky, které jsou vhodné k navázání komunikace a kontaktu lidí na celém světě. Hudba je vhodným prostředkem k odbourávání komunikačních i sociálních bariér.“⁶⁷

Hudební činnosti probíhající v MŠ přispívají k vytváření pohodové atmosféry a k zútulnění daného prostředí. Z tohoto pohledu jsou např. vhodné rituální aktivity typu pravidelného zpívání před zahájením ranních činností apod. Důležitými vzdělávacími cíli této oblasti zasahují opět do všech hudebních činností.

Každé dítě může svým hudebním uměním přispět k příjemné atmosféře v MŠ, k rozvoji sociálních vztahů ve skupině. Vlastní prezentací či nasloucháním druhým se děti učí porozumět pravidlům vzájemného soužití. Zde je jasně vidět, že oblasti RVP PV se vzájemně prolínají.

Prostřednictvím hudebních aktivit jsou dětem přibližovány a předkládány i kulturní tradice našeho národa. Děti se také seznamují i s existencí jiných kultur a národností. Pěvecké činnosti jsou prvotní, na jejichž základě vytváříme pozitivní vztah dětí k umění a kultuře vůbec. Výběr písní by se měl zaměřit především na písně lidové a písně související s regionem, ve kterém žijeme. Pohybové činnosti vedou k poznávání lidových zvyků a místních tradic. Pedagog se zaměří na dětské pohybové hry a aktivity související s tradičními svátky, jako jsou Vánoce nebo Velikonoce. Poslechové činnosti, resp. vhodný výběr poslechových skladeb, dává prostor k pěstování estetického vkusu

⁶⁵ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 18.

⁶⁶ Srov. RVP PV, <http://www.rvp.cz>, s. 25.

⁶⁷ LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 19.

dětí. Na základě souhry hudebníků určitého seskupení lze dětem přiblížit vzájemnou spolupráci jednotlivých členů hudebního tělesa.

Oblast „Dítě a společnost“ zahrnuje i hudební aktivity nad rámec běžných činností MŠ. Tyto aktivity můžeme rozdělit do dvou skupin.

1. Aktivity související s vlastní činností MŠ – hudební vystoupení, besídky, tradiční kulturní akce.

2. Aktivity mimo MŠ – návštěva koncertu, účast dětí na regionálních oslavách, výročích a slavnostech.⁶⁸

3.1.5 Dítě a svět

Záměrem vzdělávacího úsilí pedagoga v environmentální oblasti je založit u dítěte elementární povědomí o okolním světě a jeho dění, o vlivu člověka na životní prostředí – počínaje nejbližším okolím a konče globálními problémy celosvětového dosahu – a vytvořit elementární základy pro otevřený a odpovědný postoj dítěte k životnímu prostředí.⁶⁹ I v této oblasti můžeme uplatnit veškeré hudební činnosti. Zaměřujeme se především na výchovu dětí k ochraně životního prostředí a jejich seznamování s kulturou vzdálenějších krajů.

V rámci vokálních činností upřednostňujeme výběr skladeb obsahující tematiku o přírodě – písně o zvířátkách, rostlinách apod. Při zpěvu můžeme uplatnit i jednoduché popěvky cizích národů a etnických menšin.

Poslech je zacílen na ukázky programní hudby – s přírodní tematikou, např. Beethoven – Pastorální symfonie, Vivaldi – Čtvero ročních období, C. Saint Saëns – Karneval zvířat. Dalším okruhem poslechových aktivit je etnická hudba, ukázky hudby mimoevropských národů. Pohybové aktivity jsou zaměřeny na pohybovou improvizaci vycházející z tanců afrických, orientálních a latinskoamerických.⁷⁰

⁶⁸ LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 20.

⁶⁹ Srov. RVP PV, <http://www.rvp.cz>, s. 27.

⁷⁰ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 20.

4. MATEŘSKÁ ROLE UČITELKY MATEŘSKÉ ŠKOLY

Vzdělávací proces nestojí osamoceně, nemůžeme jej odtrhnout od společenské reality. V souvislosti s rostoucí nezaměstnaností, se sociálními rozdíly, problematikou dětí žijících v neúplných rodinách, různými typy závislostí musí pedagog mnohdy řešit velmi složité situace. Veškeré „neduhy“ společnosti se totiž odrážejí v prožívání a chování dětí. V MŠ přibývá hyperaktivních dětí, dětí s poruchami chování, psychicky labilních dětí apod. Učitelky MŠ musí proto nejprve dokonale zvládnout pedagogické a psychologické obory. Neměla by se opomenout skutečnost, že základním článkem vedoucím k výchově osobnosti jsou vždy konkrétní činnosti, kterými děti motivujeme k jejich osobnímu růstu. Zde nastupuje neméně podstatná a v současné době velmi naléhavá nutnost odborných znalostí a schopností pedagogů na poli jednotlivých metodik.⁷¹

Úspěšnost v pedagogické činnosti dále závisí na učitelově znalosti dětské psychiky, na schopnosti odhalit povahu dítěte a umožnit tak všem dětem nalézt místo v jednotlivých činnostech. Pedagog musí umět dítě včas povzbudit, vhodnou motivací upoutat a přepojit jeho pozornost a hlavně je pochválit. Zjednodušeně řečeno, pro malé děti je pedagog starší rozumný a chápující kamarád, od kterého se učí.

Jeho osobní příklad se nedá ničím nahradit. Vliv pedagoga nenahradí učebnice ani poučování, nebo soustava trestů a povzbuzování. Nelze přitom podceňovat význam slovního působení, které má často sugestivní dosah.⁷²

Dodnes přezívá představa o tom, že při hodnocení dítěte co se týče hudební výchovy, si všímáme a omezujeme se pouze na pěvecký projev. Ten je pro hudbu jistě důležitý a charakteristický, ne však, a to ani v dětském věku, jediný. Kvůli této představě bývá dítě předčasně a někdy na celý život odsouzeno k roli nehudebníka. Pokud má dítě to štěstí, že se narodí do rodiny, kde je zpěv domovem, nebo potká vytrvalého a trpělivého učitele, který svůj úkol naučit dítě zpívat prostě nevzdá. Objeví-li se přece jen hlubší překážka, jsou tu i jiné cesty k hudbě: hra na nástroj, poučený poslech, ale třeba i shovívavé lidské společenství, jež snese falešný zpěv. Co je pro děti v mateřské škole nejvíce motivující a povzbudivé? Je to samozřejmě učitelka, jež má zjevně hudbu ráda a hraje na hudební nástroj, kterým nejen doprovází zpěv, ale

⁷¹ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 3-4.

⁷² Srov. ŠIMANOVSKÝ, Z.; TICHÁ, A. *Hrajeme si s písničkou*, s. 12.

zpestřuje jím i jiné činnosti a inspiruje děti k napodobení. Spousta dětí se rozhodla ke hře na hudební nástroj už v mateřské škole díky příkladu paní učitelky!⁷³

Pro dítě je učitelka v mateřské škole jednou z prvních dospělých, se kterou se mimo okruh vlastní rodiny dítě setkává. Její chování, komunikace, názory a postoje, vše to, co se jí líbí či nelíbí, co má nebo nemá ráda, to vše se stává pro dítě vzorem, který mu umožňuje vytvářet si hodnotovou orientaci ve světě. Proto je nezbytné, aby byl vzor učitelky pozitivní. Děti by měly slyšet komunikační vzory, které budou pak dále používat v interakci nejen se svými hračkami (plyšáky, panenkami atd.), ale i se svými vrstevníky a s dalšími dospělými. Při dodržování návyků by učitelka také měla být vzorem.⁷⁴

Učitelka mateřské školy je svým vzděláním předurčena k zvládnutí celé řady disciplín, mezi nimi je i hudba. Po stránce pěvecké se po ní ovšem nepožaduje profesionální výkon. Pokud zpívá přirozeně, s odpovídajícím výrazem, je pro děti tou nejlepší zpěvačkou na světě. Mělo by být patrné, že má hudbu ráda a že věří tomu, co zpívá. Vítaný je pochopitelně i uměřený herecký projev. Zbytečný ostych a nedůvěra v sebe samu může být překážkou při zprostředkování písničky, již chce děti naučit. Nikdy by neměla děti stresovat. Jurkovič uvádí, že *učitelka by se neměla chovat jako vojenský velitel, ale spíš jako „slepička s kuřátky.“* Když pak děti s učitelkou prezentují své dovednosti rodičům, případné pěvecké chyby jsou jim vždy odpuštěny a jsou přehlíženy.⁷⁵

Úspěch hudebně výchovného působení je závislý na úrovni teoretické i praktické přípravy učitelky, na jejích pedagogických schopnostech i pedagogickém taktu, na vyhraněné motivaci k esteticko-výchovné práci. Měla by se umět orientovat v odborné a metodické literatuře, mít přehled o hudebním materiálu pro předškolní věk, znát didaktické metody a mít i přiměřenou dovednost hry na hudební nástroje (klavír, housle, zobcová flétna, dětské nástroje). Toto jsou základní požadavky na každou učitelku MŠ. Výsledek výchovné práce závisí na schopnosti motivovat dítě k aktivnímu osvojování hudby. Učitelka dává dětem možnost, aby projevily svou iniciativu a tvořivost. Její účast na „hře s hudbou“ je závislá na věku dětí. U menších dětí je nenahraditelným

⁷³ Srov. JURKOVIČ, P. *Od výkřiku k písničce*, s. 21-22.

⁷⁴ Srov. SVOBODOVÁ, E. *Vzdělávání v Mateřské škole*, s. 77.

⁷⁵ Srov. JURKOVIČ, P. *Od výkřiku k písničce*, s. 21-22.

vzorem při zpěvu, při pohybu s hudbou, v instrumentální hře, především ona interpretuje hudební skladby (při poslechových činnostech dětí) a neustále se spoluúčastní všech činností. Dětem starším dává podněty, vede jejich hru, demonstruje nové činnosti; ponechává jim však více volnosti a samostatnosti.⁷⁶

Osobní rozvoj učitele a každého, kdo pracuje s dětmi, dospívajícími nebo dospělými, je otázkou jeho profesionality. Člověk zahlcený svými neřešenými problémy ty druhé „nevidí“ a mluví pouze na ně, nikoli s nimi. Výchova k toleranci a k dalším etickým hodnotám je směšná, pokud učitel tyto hodnoty sám nerespektuje a jen o nich mluví. Osobní zvyky a pravidla pedagoga přinesená z dětství se nemusí podobat zvykům a pravidlům platným v rodinách dnešních dětí. Důležitý je zde respekt a samozřejmě základní lidská slušnost. Možnosti osobního rozvoje jsou dnes jak pro pedagogy, tak i pro rodiče hojné. Ti, kteří nechtějí žáky ani své děti zatěžovat svými neřešenými problémy, využívají klasických nebo alternativních metod seberozvoje: gestalt terapie, koučinku, meditace a relaxace, kineziologie, voice dialogu, supervize, reiki, účastní se výcviků v konstelacích, v psychoterapii či v expresních technikách, jako je dramaterapie, arteterapie či muzikoterapie.⁷⁷

Jedním z hlavních předpokladů úspěšné edukace je spokojenost a psychická vyrovnanost pedagoga. Podle některých výzkumů tyto dva faktory ovlivňují vývojové pokroky dětí. Péče o sebe se v humanistické rogersovské psychologii skrývá pod pojmy autenticita, opravdovost, kongruence. Tyto pojmy vyjadřují, že učitel si dovolí ve vztahu být sám sebou, je upřímný, nemá masku, je pro dítě skutečnou osobou a nabízí opravdový osobní vztah. Autenticita v tomto případě znamená umět poslouchat sám sebe, nic si nenalhávat a nepředstírat, nestylizovat se do žádné role. Poznat, co se uvnitř mně děje. Kongruence je základním předpokladem duševního zdraví a vyjadřuje shodu mezi niterním prožíváním, sebepojetím člověka a tím, jak se člověk chová navenek. Můžeme zde hovořit o vyrovnanosti a harmonii.⁷⁸

⁷⁶ Srov. ZEZULA, J.; JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 43.

⁷⁷ Srov. ŠIMANOVSKÝ, Z.; TICHÁ, A. *Hrajeme si s písničkou*, s. 12-13.

⁷⁸ Srov. MERTIN, V.; GILLEROVÁ, I. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*, s. 75.

4.1 Práce s tělem jako cesta k sebeuvědomění

Práce s dětmi přináší učiteli nejen úžasné chvíle naplnění a radosti ze vzájemného působení a obdarování, ale je také velkou psychickou zátěží, která mnohdy zasahuje i do osobního života pedagoga. Způsobům, jak tomu předcházet je mnoho. Jednou z cest je sebeuvědomování a sebepoznání na základě práce se svým tělem, dechem a hlasem. Využíváním různých her a cvičení, která harmonizují a aktivizují jednotlivé oblasti těla, učitel získá podněty pro své zlepšení tělesné, duševní a hlasové kondice. Mnohá relaxační, harmonizující a aktivizující cvičení mají universální platnost. To znamená, že jich můžeme využít nejen sami pro sebe, ale můžeme jich využít jako pedagogové při práci s dětmi, např. v rámci pěveckého či dramatického kroužku nebo při hlasové výchově v dětském sboru.⁷⁹

Hudba, zpěv, pohyb a dramatické postupy k sobě neoddělitelně patří. Vzorem by nám mohly být i některé iniciační obřady u přírodních národů. Zde se hudba, zpěv a tanec prolínají s prvky dramatickým, výtvarným a navíc i s poučením o legendách, o historii kmene. Zahrnuta je sem i sexuální výchova, jakožto základní poučení pro dospívající. V naší kultuře a podmínkách jsou však hudební výchova, pohybová výchova, dějiny a sexuální výchova ve školní praxi obvykle odděleny. U spousty národů jsou terapeutické a sociometrické kvality hudby považovány za to ústřední a hlavní při její tvorbě, interpretaci a percepci. Šimanovský se domnívá, že u nás v naší kultuře, je vnímání hudby přestetizováno. Podle něj se zaměřujeme hlavně na to kdy, jak a proč je hudba krásná a nikoli na to zda, kdy a jak dokáže hudba léčit jednotlivce, skupinu a vztahy v ní. Občas se zaměřit i na tyto stránky by nám mohlo přinést užitek. Je tedy třeba zabývat se také tím, kdy, jak a proč dokáže hudba snižovat duševní napětí, koncentrovat naši mysl a příznivě ovlivňovat řadu procesů v našem těle.⁸⁰

Spousta lidí přichází do lékařské ordinace „pouze“ s tělesnými problémy. Doktor Cimický to však nazývá „základním optickým klamem“. Tento stav přirovnává ke spojeným nádobám, kdy psychika přivedla své narušení a zpravidla dlouhodobé vyčerpání rezerv na tělesné schéma. Projevy této poruchy (jde především o vyčerpání energetických rezerv organismu) jsou např. bolest hlavy, nespavost, alergie či porucha

⁷⁹ Srov. ŠIMANOVSKÝ, Z.; TICHÁ, A. *Hrajeme si s písničkou*, s. 14.

⁸⁰ Srov. ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry s hudbou a techniky muzikoterapie ve výchově, sociální práci a klinické praxi*, s. 15-16.

imunity. V tělesném schématu jsou to bolesti páteře a kloubů, srdeční palpitace nebo svalové křeče. V tomto případě organismus vychází vstříc i společenskému postoji, který přijímá mnohem snáze tělesné potíže než psychické a paradoxně, pokud se chceme zbavit tělesných obtíží, je potřeba nejprve stabilizovat psychiku.⁸¹

Tělesné a duševní se navzájem ovlivňuje. Lidský organismus pracuje v jednotě. Je všeobecně známo, že neustálý psychický nátlak, strach a stres usedají do každé buňky našeho těla. Důsledkem toho vzniká svalové napětí a tělo se uzavírá, dech se stává povrchním a neplnohodnotným. Nedostatek kyslíku podporuje stav úzkosti. Navíc psychické a tělesné napětí mnohdy zůstává, i když už pominula stresová situace a zátěž.⁸²

Fyziologické příznaky stresového stavu patří k nejobektivnějším údajům o tom, jak člověku ve stresu je. Ve skutečnosti se jedná obvykle o celý soubor fyziologických údajů krevního tlaku, frekvence tepu, údajů o dýchání (hloubce a frekvenci dechu), galvanické kožní reakce apod. Ve stresu jsou projevy chování člověka jiné. Je snížena jeho pozornost, jeho schopnost řešit úkoly je omezena.⁸³

Psychické sdělení se promítá do tělesného. Z postoje, gest, výrazu očí a z celkové mimiky lze vyčíst, v jakém duševním stavu se člověk právě nalézá. K zlepšení naší duševní a tělesné kondice můžeme využít znalostí o vzájemné podmíněnosti psychických tělesných procesů. Mezi oběma těmito procesy je pojítkem dech, respektive bránice. Ta je místem, kde se setkává tělesné s duševním. Bránice jako důležitý dechový sval citlivě reaguje na náš duševní stav (smích, pláč, pocit klidu, nervozity, únavy apod.), ale také na to, jak držíme své tělo. Bránice má vedle dechové i důležitou posturální funkci, ovlivňuje kvalitu držení těla. V průběhu života postupně ztrácíme schopnost naslouchat signálům, které nám posílá náš organismus. Lehce podlehneme zlovykům, které následně vnímáme jako „normální“. V těle se však začnou nepozorovaně fixovat svalová napětí, která ovlivňují naši tělesnou duševní kondici. Pokud si uvědomíme své chybné návyky a zafixované zlovyky, podaří se nám nežádoucí napětí uvolnit,lepší se kvalita našeho života. Nežádoucí chybná svalová

⁸¹ Srov. CIMICKÝ, J. *Sám proti stresu*, s. 6.

⁸² Srov. ŠIMANOVSKÝ, Z.; TICHÁ, A. *Hrajeme si s písničkou*, s. 16-18.

⁸³ Srov. KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*, s. 180.

napětí se koncentrují buďto v celém těle, nebo se usadí výrazněji v některé z jeho oblastí, např.

- ramena a šíje,
- dolní čelist (resp. svaly v okolí čelistního kloubu a brady),
- kořen jazyka a závěsné svaly hrtanu,
- bederní páteř.

Důležitou pozornost zasluhuje solární oblast (trojúhelník mezi spodními volnými žebry a dolní částí hrudní kosti). Neustálé napětí v této části brání prohloubenému dechu, tudíž i psychickému uvolnění a odblokování úzkosti.⁸⁴

4.2 Práce s hlasem jako cesta k sebeuvědomění

Vedle chybného užívání hlasu v době nemoci při hlasové indispozici bývá stres a psychické napětí nejčastějšími příčinami hlasových obtíží. Oba tyto duševní stavy se promítají do držení těla, mají vliv na dýchání a tudíž i na tvoření hlasu. Příkladem může být pedagog vyučující nepřetržitě pět hodin. Při páté hodině ho psychická únava podvědomě nutí pracovat úsporněji (začne si ulevovat jak v postoji, tak v dikci, šetří si hlas) než tomu bylo v prvních vyučovacích hodinách. Paradoxně následkem této úspory jeho hlas ztrácí dechovou oporu a znělost.

Povolené tělo a nedokonalá výslovnost (zejména souhlásek) zkracují dech, který je pak povrchní a mělký, vychází shora z ramen místo zdola – od bránice. Při zesílení hlasu tento svrchní dech směřuje silou do hlasivek. Vzniklému hlasovému přetlaku se hrtan brání sevřením a vytažením nahoru. Tím pádem se kvalita hlasu mění. Zní v nepřírozené vyšší hlasové poloze, je emočně přepjatý. Typický „učitelský“ hlas je promluvěho namáhavý a krom toho v posluchačích vyvolává neklid a podrážděnost. Na obranu před přetaženým a nepříjemným hlasem pedagoga děti „vypínají“ a nevnímají, co jim učitel sděluje. Při dlouhodobém působení velkého zatížení na hlasivky spolu s psychickou a duševní nepohodou může dojít až k hlasovým poruchám.⁸⁵

Na tvorbě hlasu se podílí dýchání a fonace. Hlasové poruchy se mohou objevit v každém věku. Příčiny poruch hlasu mohou být vrozené (např. vrozená asymetrie

⁸⁴ Srov. ŠIMANOVSKÝ, Z.; TICHÁ, A. *Hrajeme si s písničkou*, s. 16-17.

⁸⁵ Srov. Tamtéž, s. 17-18.

hrtanu), nebo získané (např. opakovanými záněty, nesprávnou hlasovou technikou, nadměrným přetěžováním hlasivek, nevyhovujícím životním či pracovním prostředím).

Jako preventivní opatření před poruchami hlasu slouží hlasová hygiena. Jedná se o soubor zásad a technik, které napomáhají k udržení zdravého a výkonného hlasu. Tvorbu zdravého hlasu ovlivňuje faktor fyzikální (zejména životní prostředí), biologický a psychický. Významnou roli hraje hlasová hygiena od narození až do stáří. Zvlášť důležitá je u lidí, kteří svůj hlas používají jako pracovní nástroj, jedná se např. o pedagogy, herce, zpěváky a řečníky.⁸⁶

Učitel by si měl uvědomit, že při stresu a mluvení v indispozici pracují dech a hlasivky v chybném režimu. Opakováním této situace si organismus na špatný způsob tvoření hlasu zvykne a používá ho v situacích, kdy již mimořádné okolnosti pominuly. To znamená, že správná funkce je vytlačena chybným návykem. Proto je dobré znát cvičení, která pomohou obnovit tělesnou a duševní vyrovnanost a otevřou hlasu cestu zpět k jeho zdravé funkci a příjemnému znění.⁸⁷

⁸⁶ Srov. SLEZÁKOVÁ, L. *Stomatologie I*, s. 82-83.

⁸⁷ Srov. ŠIMANOVSKÝ, Z.; TICHÁ, A. *Hrajeme si s písničkou*, s. 16-17.

5. ZPĚV ANEB MUZIKA NEJPŘIROZENĚJŠÍ NÁM JEST...⁸⁸

„Pěvecké činnosti jsou základem hudebně výchovného procesu, rozvíjejí nejrůznějšími prostředky smysl pro krásu zpěvu, dávají základy pěveckých dovedností a kultivují mluvní a zpěvní projev dítěte. Jejich obsahem jsou zpočátku účelově zaměřené hry, které provázejí nejmladší děti světem nehudebních zvuků, příběhů a pohádek, vedou k uvolnění hlasového orgánu a postupně i k uvědomování si rytmické stránky řeči, potom rytmizace a melodizace slov, sousloví a říkadla a mnohotvárná práce s písní, která v pěveckých činnostech přirozeně dominuje; práci s písní průběžně doplňují rozmanité hudební didaktické hry.“⁸⁹

Zpěv je nejpřirozenější dětský projev; hudební aktivity jsou pro děti předškolního věku ideální činností, protože umožňují zapojení více smyslů. Zpěv je považován mj. za prevenci psychopatologických jevů, je vnímán jako motivace k vhodnému využití volného času dětí a k definování jejich zájmů v následném životním období.

Díky zpěvu, resp. hudebním aktivitám celkově, se děti učí vnímat a respektovat určitý řád, který jsou pak schopny přenášet i do ostatních oblastí života.⁹⁰

„Píseň je tu nejzákladnějším prostředkem poslechových činností. Jejím prostřednictvím učitelka motivuje dětskou hru, libovolnou poznávací činnost, uklidnění dětí, ale také je aktivizuje k přirozenému pohybu nebo činnosti, která směřuje k objevování elementárních hudebních prostředků.“⁹¹

Vlivem hudby na vývoj dítěte a formaci jeho osobnosti se zabývala celá řada pedagogů a filozofů. Podle Platóna byla hudební výchova součástí procesu harmonizace osobnosti (vedle tance), a začínalo se s ní ideálně už v raném období, ve věku 3-7 let.⁹² Podle J. A. Komenského je hudba prvním uměním, s nímž se dítě setkává ihned po svém narození. Byl dokonce přesvědčen, že je možné rozvinout hudební schopnosti všech dětí.⁹³ Skladatel Robert Schumann o lidském hlasu prohlásil, že *„Máš-li jen trochu hlas, snaž se zpívat bez pomoci nástroje z listu, zbystríš tím svůj sluch. Máš-li*

⁸⁸ SETTARI, O. *Jan Amos Komenský a hudební výchova*. Pedagogika, časopis pro pedagogické vědy, roč. XLI, 1991, č. 5-6, s. 625.

⁸⁹ ZEŽULA, J., JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 46.

⁹⁰ Srov. Tamtéž, s. 47.

⁹¹ ZEŽULA, J., JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 46-47.

⁹² Srov. ŠLÉGL, J. *Dějiny výchovy dětí předškolního věku*, s. 14-15.

⁹³ Srov. SEDLÁK, F.; VÁŇOVÁ, H. *Hudební psychologie pro učitele*, s. 84.

*pěkný hlas, nezanedbávej jediný okamžik a vzdělávej ho, neboť je nejkrásnějším darem nebes...*⁹⁴

Zpěv, resp. zvukové projevy všeobecně, je potřeba u dětí podporovat – kromě jiného napomáhají okysličení a prokrvení organismu, zpevnění svalstva hlasového ústrojí. Podle psychologů je zpěv vhodným způsobem relaxace, zmírňuje únavu u dětí, napomáhá k vytváření vhodné atmosféry v dětském kolektivu. Hlasové projevy dětí všeobecně vedou k jejich osobní pohodě, nastolují pozitivní emoce a přístup k životu vůbec.⁹⁵

Důležitým úkolem pedagoga je navozovat takové situace a podmínky, aby dětem usnadnil udržení zájmu a soustředění, aniž by polevil ve své roli toho, který činnost dětí nutně řídí a usměrňuje.⁹⁶

Konkrétní činnosti napomáhající rozvoji dětské osobnosti:

- zpěv písní;
- ovládání dechového svalstva, správné vedení dechu;
- správný postoj, držení těla při zpěvu;
- poznávání a uvědomování si artikulačního aparátu.⁹⁷

Jazyk a řeč

Rozvoj řečových schopností a jazykových dovedností probíhá na bázi receptivní (vnímání, naslouchání, porozumění) a produktivní – výslovnost, vytváření pojmů, mluvního projevu, vyjadřování. Sem řadíme veškeré pěvecké aktivity. S jejich pomocí (např. říkadla, hádanky, zpěvy apod.) rozvíjíme u dětí slovní zásobu a napomáháme správné artikulaci. Říkadla a jednoduché písňové text také pomáhají rozšiřovat a obohacovat dětskou slovní zásobu.

Zpěv je vhodným a doporučovaným pomocníkem při logopedických vadách (léčbě koktavosti), napomáhá ke správnému vedení dechu a je prostředkem ke správnému dýchání.

⁹⁴ Srov. DOLINSKÝ, A. *Hudební nauka I.*, s. 3.

⁹⁵ Srov. ŠIMANOVSKÝ, Z.; TICHÁ, A. *Hrajeme si s písničkou*, s. 9.

⁹⁶ Srov. SEDLÁK, F. *Psychologie hudebních schopností a dovedností*, s. 215.

⁹⁷ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti pro předškolní vzdělávání*, s. 9.

Konkrétní činnosti – vzdělávací nabídka:

- hry se slovy – rytmižace, melodizace;
- práce s říkadlem – melodizace;
- hra na otázku a odpověď, hra na ozvěnu;
- zpěv písní.⁹⁸

Zpěv

Veškeré pěvecké aktivity, práce s písní a popěvky souvisejí v této podoblasti s množstvím činností uváděných ve vzdělávací nabídce RVP PV. Písňový materiál, zejména obsah, je vhodným motivačním činitelem a prostředkem k naplnění očekávaných, i mimohudebních výstupů RVP. Různé možnosti práce s písní se současně stávají i faktorem omezujícím hudební rozvoj dítěte.

Obsah písně a diskuse o něm je důležitou pedagogickou metodou. Na textu písně lze vysvětlovat nejrůznější pojmy, které mohou následně motivovat k dalším aktivitám – práce s knihou, obrazovým materiálem či médií. Obsah písní a jejich hudebně-výrazové prostředky (zpěv ukolébavky – čas spánku) vedou k poznání časových pojmů, k logické posloupnosti dějů, příběhů či událostí. Prostřednictvím písní získávají děti povědomí o ročních obdobích. Veškeré pěvecké aktivity vedou ke koncentraci, pozornosti a rozvoji hudební, pojmové a mechanické paměti.

Konkrétní činnosti – vzdělávací nabídka:

- zpěvní hra na otázku a odpověď;
- pěvecká improvizace, melodizace slov, slovních spojení, říkadel;
- hry s písněmi, např. poznej píseň podle melodie, jak skončí písnička (obsah, melodický závěr), dramatizace písní, hledání společných znaků či rozdílů dvou písní;
- zpěv písní.⁹⁹

⁹⁸ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 12.

⁹⁹ Srov. Tamtéž, s. 14.

5.1 Dětský hlas a sluch

V porovnání s dospělými má dítě kratší hlasivky, menší rezonanční dutiny a jeho hrtanové svaly nejsou ještě zcela vyvinuté. Proto je dětský hlas slabý a má malý rozsah.¹⁰⁰ Také s dechem ještě dítě nedovede hospodařit a to nejen při zpěvu, ale i při běžné mluvě, kdy se často nadechuje uprostřed slova. Orientační rozsah dětského hlasu v jednotlivých věkových obdobích:

- kojenci a děti do tří let: g1 – c1;
- předškolní věk: f2 – e2;
- mladší školní věk: c1 – f2;
- 10 let až puberta: a – a2.

Pro zdravý hlas malého dítěte je typické:

- jasná barva,
- malá síla, protože hlas je tvořen s převahou hlavového rejstříku, ale je zvukově průrazný díky převládající hlavové rezonanci, která dává hlasu „špičku“ a nosnost,
- je schopný rozvoje, zůstane-li základem jeho tvoření hlavový rejstřík, hlavová rezonance a měkký hlasový začátek (zajišťující hlasu zdraví),
- s věkem a tělesným růstem (zejména růstem rezonančních dutin a dechového aparátu) nabývá na síle a barevnosti.¹⁰¹

Optimální pěvecké návyky většinou bývají v souladu s obecným hudebním rozvojem dítěte a bývají získávány nápodobou. Protože většina dětí u nás navštěvuje předškolní zařízení, sílí také vliv kolektivní výchovy, která, pokud je kvalitní, z velké části nastolí hudební rozvoj dítěte.¹⁰²

V raném věku je prioritou vybudování hudebního cítění a kladných emocí souvisejících s hudbou obecně. Je tedy potřeba, aby se vyučující snažili vycházet ze samotné hudby, z nálady písně, porozumění textu a jeho hudebního ztvárnění. Dětský

¹⁰⁰ Srov. ZEZULA, J.; JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 50.

¹⁰¹ Srov. TICHÁ, A. *Učíme děti zpívat*, s. 21.

¹⁰² Srov. SEDLÁK, F.; VÁŇOVÁ, H. *Hudební psychologie pro učitele*, s. 362-363.

hlas se rozvíjí především zpěvem písní. Každá písnička, popř. její část, se může stát hlasovým cvičením přinášejícím dítěti nové pěvecké zkušenosti.¹⁰³

Počátkem zpěvu je naslouchání a pokus dítěte vyjádřit různými způsoby (tj. hlasem, pohybem ruky, těla, slovně, kresbou) to, co jeho sluch zachytil, tj. jedná se o nápodobu. Společný zpěv s osobami blízkými dítěti poskytuje pocit sounáležitosti a radost ze sdílení zážitků.

Učitel by i při zpěvu a poslechu měl dodržovat zásadu „od snadného k obtížnějšímu“, tj. začít s rozlišováním kontrastů v síle a délce dvou tónů. Zároveň s výcvikem sluchu je dobré procvičovat i zpěv. Pro děti je poměrně jednoduché napodobit:

- zvuky zvířat, např. kukačku (*ku-ku*), hrdličku (*vrrrkúúú*), sovu (*húúú*), krávu (*búúú*), atd.;
- zahoukání vlaku (*hu-húúúú*); zvuk sirény (*vujííí*); meluzínu; zvuky hudebních nástrojů, např. flétny (*du-du*), houslí (*fidli*), atd.

Je potřeba děti povzbuzovat ke zpěvu, aby si odmala zvykaly hlas procvičovat a tak mj. prokrvovaly a okysličovaly organismus. Povzbuzujme děti, aby měly odvalu si s hlasem hrát, aby se nebály „vyjet“ do vyšší hlasové polohy, kde se mohou dostatečně rozezpívat.¹⁰⁴

5.2 Motivace

Děti ve své podstatě zpívají velmi rády. Jednak je uspokojuje hudba sama o sobě, jednak je pro ně inspirující vlastní emoční prožitek spojený se zpěvem. Nezbytným předpokladem samozřejmě je pozitivní reakce pedagoga či rodiče.¹⁰⁵

Naším cílem je povzbudit děti k touze naučit se novou písničku. K tomu slouží tvůrčí atmosféra a dobrá nálada v dětském kolektivu. Lze ji nastolit pohybem a hrami, které jsou pro předškolní děti zajímavější než jiné činnosti. Dalším vhodným způsobem motivace může být vyprávění či krátký rozhovor nebo hádanky.¹⁰⁶

¹⁰³ Srov. SEDLÁK, F. *Hudební psychologie pro učitele*, s. 135.

¹⁰⁴ Srov. RAKOVÁ, M.; ŠTÍPLOVÁ, L.; TICHÁ, A. *Zpíváme a nasloucháme hudbě s nejmenšími*, s. 15-16.

¹⁰⁵ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 22.

¹⁰⁶ Srov. Tamtéž, s. 22.

Výběr vhodných písní napomáhá rozvíjet dětskou fantazii a povzbuzuje zájem o zpěv. Od pedagoga obecně se očekává, že jeho výukové metody a postupy budou dostatečně ověřené a připravené, protože děti se učí nápodobou, a to bohužel i věci nevhodných či vysloveně špatných. Pro předškolní výchovu se ukazují jako velmi vhodné písně lidové, jejichž jasný a přehledný obsah sám od sebe vybízí k divadelnímu ztvárnění a jednoduché interpretaci textu.

Když to shrneme – hledání možností, jak rozvinout dětský hlas, pro pedagoga nikdy nekončí, každá nová zkušenost ho posouvá dál.¹⁰⁷

5.3 Výběr písní

Každý zkušený pedagog potvrdí, že děti mají v oblibě písně jasně rytmické, dynamické a humorné. Při jejich výběru si všímáme:

- stavby a průběhu melodie, jejího tónového rozpětí,
- rytmu – jak pomáhá vystavět melodii a zda souvisí s obsahem písně, její náladou,
- hláskové stavby textu – zda přispívá k posazení hlasu do rezonance, k vyrovnaní hlasu,
- způsobu zpěvu – je úzce spjat s náladou a výrazem hudební fráze.¹⁰⁸

Výběr písňového materiálu vychází především z pěveckých a hudebních schopností dětí. Nejvhodnější jsou písně s jasně členěnou hudební formou, jednoduchým rytmem a snadno zapamatovatelnou melodií, tedy lidové či písně určené dětem. Naopak nevhodné jsou delší písně s většími intervalovými kroky či v mollové tónině.¹⁰⁹

Trend poslední doby, tj. interpretace populárních písní, není pro děti vhodný – svou strukturou i melodií neodpovídají dětským interpretům, většinou mají příliš velký rozsah a obtížný rytmus.¹¹⁰

¹⁰⁷ Srov. TICHÁ, A. *Učíme děti zpívat*, s. 145.

¹⁰⁸ Srov. Tamtéž, s. 135.

¹⁰⁹ Srov. ZEZULA, J.; JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 125.

¹¹⁰ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 23-24.

5.4 Nácvič písní

Zpěv, resp. nácvič písní, patří v mateřské škole k častým hudebním aktivitám, jejichž výsledek je víceméně zcela odvislý od nasazení učitelky. Nácvič klade poměrně značný důraz na udržení pozornosti dětí, tj. na jejich kázeň a soustředění. Ideální je, pokud se podaří nácvič zpěvu spojit s pohybovým doprovodem.

Je potřeba, aby se pedagog k naučeným písním často vracel a procvičoval je, jedině tak si děti písničku osvojí. Je mnohem užitečnější naučit děti méně písní, ale kvalitně, než velké množství pouze povrchně. Čím víc písní umí děti dobře zazpívat, tím snadněji se učí písním novým a složitějším. Při vlastním nácvič je potřeba dbát na příjemnou a klidnou atmosféru, protože zpěv má přinášet radost a uspokojení.¹¹¹

Je správné, aby novou písničku učitelka dětem nejprve zazpívala, aby ji poznaly celou a měly představu o její melodii.¹¹² Je samozřejmě potřeba, aby také vzbudila u dětí o píseň zájem a vysvětlila jim její obsah a event. neznámá či neobvyklá slova. Když děti text a nápěv zvládnou, doplní se doprovod – pokud je dostatečně jednoduchý, zazpívají ho pod vedením učitelky starší děti samy.¹¹³

5.5 Rozsah hlasu u předškolních dětí

Dětský hlas je velmi tvárný, ale také křehký a snadno zranitelný. Pro sjednocení hlasové polohy dětí je nejvhodnější poloha d1-a1. Nižší hlasovou polohu mívají děti méně pěvecky vyspělé nebo zanedbané. Někdy jsou celé kolektivy zvyklé zpívat v nižší poloze; stává se to, když učitelka nerespektuje přirozenou polohu dětského hlasu a zpívá s dětmi v poloze, která vyhovuje jí. Muzikálnější děti se přizpůsobí, ale hlasový rozsah těchto kolektivů však bývá velmi omezený; děti při zpěvu tlačí na hlasivky, jejich hlas ztrácí jemnou zvonivou barvu a lehkost.¹¹⁴

Rozšiřování hlasového rozsahu se věnujeme od nejtěplejšího věku. Spodní hranice je v podstatě dána velikostí dětských hlasivek. Čím jsou hlasivky delší, tím hlubší může být spodní tón. Dětské hlasivky jsou nejkratší, proto pro děti není vhodný zpěv v nižších hlasových polohách c1 a níže. Vzhledem k fyziologickým možnostem dětí je správné rozšiřovat hlasový rozsah vzhůru, pokud možno přirozenou cestou, např. když zvolíme

¹¹¹ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 28-30.

¹¹² Srov. HURDOVÁ, E.; TETOUROVÁ, M.; JURKOVIC, P. *Hrajeme si ve školce*, s. 11.

¹¹³ Srov. Tamtéž, s. 11.

¹¹⁴ Srov. ZEZULA, J.; JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 49-50.

vícetónovou píseň. Další možností je pak transpozice písně s menším rozsahem do vyšší hlasové polohy (např. o půltón či celý tón). V rámci hlasové výchovy a rozezpívání dětí lze rozšiřovat hlas i prostřednictvím jednoduchých melodických úryvků, které se postupně transponují do vyšších poloh.¹¹⁵

V jaké poloze s dětmi zpívat? Důležité je respektovat zpěvní polohu dětského hlasu. Na začátku školního roku je proto potřeba nejprve zjistit pěvecký rozsah a na jeho základě sjednotit zpěvní polohu skupiny. Jako nejvhodnější se jeví poloha jednočárkované oktávy mezi tóny d1-a1.¹¹⁶

5.6 Zásady hlasové hygieny

Hlasovou hygienou rozumíme péči o hlas v průběhu vývoje, a to jak s ohledem na prostředí, v němž se dítě pohybuje, tak i z hlediska používání hlasu při řeči i při zpěvu a také s ohledem na duševní pohodu. Samozřejmě je zpívat ve vyvětrané místnosti s teplotou přibližně 20° Celsia. Vyšší teplota a suchý vzduch vedou k rychlé únavě a vysušování sliznice hlasového ústrojí. Je nevhodné zpívat v hlučném a prašném prostředí či venku za studeného a větrného počasí.

Je zodpovědností učitele, aby dohlížel na správné chování a počínání dětí, bez ohledu na druh vykonávané aktivity. Neměl by tedy nechávat děti zpívat při hlasové indispozici, únavě apod.¹¹⁷

Zásady hlasové hygieny souvisejí s příjemnou atmosférou a klidným prostředím při zpěvu.

- Při zpěvu se nekřičí; totéž platí i pro slovní projev.
- Zpívají se takové písně, které odpovídají hlasovým možnostem dětí (tónový rozsah, rytmická struktura atp.).
- Není vhodné zpívat příliš dlouho, dětské hlasivky se nesmí unavit.
- Děti nezpívají v přetopené a vydýchané místnosti, při fyzické námaze.
- Zpěv se samozřejmě omezí při nachlazení.¹¹⁸

¹¹⁵ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 31.

¹¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 32.

¹¹⁷ Srov. ZEŽULA, J.; JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 51.

¹¹⁸ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 35.

5.7 Hlasová výchova

Hlasová výchova učí děti správným pěveckým návykům, čímž se nejen rozvíjí jejich hlas, ale také se napomáhá správnému držení těla, dýchání a tvorbě tónu.¹¹⁹

Při nácvičku písne se doporučuje sedět, při rozezpívání a interpretaci pak stání. Nutností pro správnou tvorbu tónu je správné dýchání, které je potřeba děti naučit, spolu s jeho hospodárným využíváním.

Hry s hlasem a pohybové motivace představují pro děti přijatelnější a zajímavější formu práce než běžně užívaná hlasová cvičení. Při hře je dítě bezprostředně vtaženo do samého procesu objevování vlastních hlasových možností, poznává samo sebe, své možnosti. K tomu potřebuje čas a svobodný prostor.¹²⁰

Smyslem her je:

- odstranění přepětí psychiky a těla,
- aktivizace psychická a tělesná,
- oprava a posílení dechové funkce a správného držení těla,
- odstranění nežádoucího napětí v zátylku, ztuhlosti dolní čelisti a jazyka,
- uvolnění hrdla,
- navozování hlavové rezonance a hlavového tónu,
- zlepšení výslovnosti souhlásek a celkové práce mluvidel,
- vyrovnávání barevného znění vokálů, tj. samohlásek,
- rozšiřování a barevné vyrovnávání hlasového rozsahu.¹²¹

Má-li dítě čistě zpívat, musí se naučit nejprve soustředěně naslouchat, a to jak zvukům a tónům přicházejícím zvnějšku, tak i svému hlasu, jímž na zvukové podněty reaguje. Ne všechny děti dokážou čistě zpívat, ale při trpělivém vedení a vhodné motivaci se tomu mohou naučit. Je třeba zvolit metody přiměřené dětskému vnímání a úkoly dávkovat po malých, splnitelných krocích.

Hlasová výchova má tři složky – dechovou, hlasovou a artikulační. Jejím základem je naučit děti zpívat uvolněně, dbát na to, aby při zpěvu nekřičely a opravdu zpívaly.

¹¹⁹ Srov. SYNEK, Jaromír. *Didaktika hudební výchovy I.*, s. 7-11.

¹²⁰ Srov. TICHÁ, A. *Učíme děti zpívat*, s. 73-74.

¹²¹ Srov. Tamtéž, s. 74.

Pokud děti místo zpěvu mluví, zpívejme s nimi písničku nejprve na *húúúú*, na *búúúú*, *brumm*, *haf*, *haf* atd. Až budou zpívat správnou melodii, pak přidejme slova. Začne-li dítě místo zpěvu opět mluvit (užívat „mluvozpěvu“), je třeba se znovu vrátit ke zpívání na zvukomalebné slabiky.¹²²

V hlasové výchově zaujímá učitelka nejdůležitější roli. Je pro děti vzorem, který spontánně napodobují. Zpívá-li učitelka hezky, zpívají tak i děti. Nevýhodou dětské nápodoby je to, že děti kopírují i špatné pěvecké návyky.

V hlasové výchově je potřeba dbát na:

- břišní dech (při nádechu nezvedat ramena);
- měkké hlasové začátky;
- zpěv hlavovým tónem;
- rozšiřování hlasového rozsahu;
- přirozenou artikulaci;
- kultivovanost projevu.¹²³

5.8 Dech

„Správně dýchat neznamena nabírat co nejvíce vzduchu, ale dýchat celým dechovým aparátem. Jen tak budou hlasivky při zpěvu chráněny před přílišným tlakem dechu, protože výdech bude regulovaný pomocí bránice, mezižeberních a břišních svalů.

Miminka a batolata při svých hlasových projevech (pláči, výskání, smíchu) dýchají správně. U větších dětí jejich zvýšená potřeba naléhavě sdělovat a často i překotně se vyjadřovat postupně narušuje dosud vyvážený stereotyp dýchání. Nejčastější chybou je lapání po dechu, kdy vzduch nesměřuje do bránice, ale hromadí se ve vrchní části plic. Nedá se regulovat a větší část ho unikne s nasazením prvního tónu. Krátký dech pak nutí dítě znovu se nadechnout (i uprostřed slova).“¹²⁴

¹²² Srov. RAKOVÁ, M.; ŠTÍPLOVÁ, L.; TICHÁ, A. *Zpíváme a nasloucháme hudbě s nejmenšími*, s. 15-17.

¹²³ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 36.

¹²⁴ TICHÁ, A. *Učíme děti zpívat*, s. 89.

Při dechových cvičeních je třeba vědět, že dech úzce souvisí s držním těla – správný nádech „přichází“ jen do otevřeného, volného a pružného těla. Děti by si měly osvojit vzpřímený postoj s nohama od sebe.

Cviky na postupné navozování hrudního, bráničního a žeberně-bráničního dechu (nádech do přivřených pěstí, „obláček v misce“, jogínský dech) jsou založeny na způsobu prodýchnutí, provzdušnění a aktivizace určité partie dechového ústrojí. Volnému a prohloubenému nádechu brání jakékoli napětí v ramenou, chybné držení hlavy (napětí v šíji), napětí v čelistních kloubech, zúžené hrdlo a neuvolněný kořen jazyka.¹²⁵ Navodíme dětem situace, při nichž mohou pozorovat svůj „přírodou zharmonizovaný dech“. Prožitek pomůže zachovat vyvážený dech i ve složitějších a náročnějších situacích.

Největším nebezpečím pro hlasivky je přemíra výdechového proudu, který k nim při mluvě nebo zpěvu směřuje. Jeho regulaci zajišťuje bránice, která drží dech „na oprati“ a brzdí překotný výdech. Při nádechu i výdechu bránice spolupracuje s mezižeberními a s břišními svaly. Aby jí mohly podpořit, musí být pružné a výkonné.

Malé děti a „netrénovaní“ zpěváci trpí nedostatkem dechu. Příčinou je nejen malá kapacita plic, která má za následek zúžení a malou pružnost hrudního koše, ale především chybné hospodaření s dechem během zpěvu. Dech nevystačí, pokud si zpěvák předem nepředstavil délku melodie či věty, kterou sděluje. Mnoho dechu spotřebuje též dyšný nebo tvrdý hlasový začátek. Dech oslabí tréma a strach, které ochromí činnost bránice. Podstatou dlouhého dechu je zachování nádechové polohy bránice, při níž bránice zůstává snižená a napnutá a drží ji nádechem rozšířená spodní žebra. Je potřeba hlídat, aby děti nevydechovaly svrchu rameny, ale zesponu od bránice.¹²⁶

Dýchání je automatickou činností lidského organismu. I když je při zpěvu dech mnohem náročnější než při mluvení, podstata vedení dechu by měla zůstat přirozená. Většina dětí dýchá spontánně správně. Proto není zapotřebí uvádět je do problematiky vedení dechu. Na to upozorňujeme jen děti, u kterých vidíme chyby.

Dech je základem správného tvoření tónu. Zásadou veškerých dechových cvičení je naprostá uvolněnost celého těla. Dechovým cvičením se proto věnujeme v souvislosti

¹²⁵ Srov. TICHÁ, A. *Učíme děti zpívat*, s. 89-91.

¹²⁶ Srov. Tamtéž, s. 91-104.

s relaxací. Děti leží na zádech, nohy mají pokrčeny a dýchají nosem.¹²⁷ Správnost dýchání si mohou děti samy ověřit. Ruce dají na podbříšek, který se při nádechu zvedá a při výdechu klesá.

Relaxační dechová cvičení lze spojit s poslechem klidné hudby či slovním navozením představ poklidné přírody, apod. Později přichází u dechových cvičení snaha o mírnou aktivizaci bránice. Klidový výdech pedagog zaměří za tzv. přerušovaný, kdy je výdech dvakrát přerušen (*fú, fú*). Mezi výdechy se břicho nezvedá, ale pokračuje dál ve směru výdechového proudu k podložce. Při tomto cvičení je veden nádech nosem a výdech ústy. Toto dechové cvičení se může spojit s pohybovou výchovou - při nádechu se zvedá předpažením jedna ruka, při výdechu se pomalu spouští dolů a paže se střídají.¹²⁸

¹²⁷ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 36.

¹²⁸ Srov. Tamtéž, s. 37.

6. HUDBA A POHYB VE ŠKOLE

Hudebně-pohybové činnosti jsou součástí správného fyziologického vývoje dětí. Podporují jejich dobrý zdravotní stav, napomáhají jim k uvědomění si vlastního těla, koordinaci pohybu a rozvoji motoriky. Ta má velký význam především v počátcích hudebního rozvoje, ať už se jedná o motoriku hlasového ústrojí při zpěvu či jemnou motoriku při ovládání hudebních nástrojů.¹²⁹

Pro hudební výchovu je typická kultivace pohybu, jeho sladění s rytmem a hudbou. Pohybová výchova má velmi úzký vztah k rozvoji rytmického cítění dětí, v neposlední řadě vede i k aktivnímu vnímání hudby. Už podle J. A. Komenského je spojení pohybu a hudby ideálním vzdělávacím prostředkem, neboť umožňuje zapojení širšího spektra smyslů a výuka se tak stává názornější a přehlednější.¹³⁰

Hudebně pohybové činnosti – vzdělávací nabídka:

- základní hudebně-pohybové aktivity – pochod, běh a poskoky;
- pohybové hry- hra na zrcadlo, hra na sochy;
- hra na tělo ve spojitosti s deklamací slov, sousloví a říkadla;
- hra na instrumentální nástroje;
- dětské lidové taneční hry, pohybové ztvárnění písní;
- pohybová improvizace;
- práce s tělem – mimika, komunikační hry, pantomima;
- držení těla, uvolňovací cviky, jednoduché pohybové prvky;
- pohyb a hudebně vyjadřovací prostředky;
- pohyb a poslech.¹³¹

Smysl pro rytmus má téměř každý člověk. Nejjednodušší rytmickou činností je tzv. rytmická deklamace, tedy zvýraznění řeči, jehož východiskem se stávají říkadla, hádanky apod. Napomohou i dětské hudební nástroje známé pod označením Orffovy.¹³²

¹²⁹ Srov. MUCHOVÁ, L.; PETŘÍČKOVÁ, L. *Jako David. Využití hudebních technik v hodinách náboženství s dětmi mladšího školního věku*, s. 9.

¹³⁰ Srov. SETTARI, O. *Jan Amos Komenský a hudební výchova*. Praha: Pedagogika, časopis pro pedagogické vědy, roč. XLI., 1991, č. 5-6, s. 624.

¹³¹ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 8.

¹³² Srov. MUCHOVÁ, L.; PETŘÍČKOVÁ, L. *Jako David. Využití hudebních technik v hodinách náboženství s dětmi mladšího školního věku*, s. 10-11.

Děti vnímají pohyb už od prenatálního stadia. V dřívějších dobách (v primitivnějších kulturách dodnes) se pohybu pasivně účastnily od svého narození, kdy – upevněné na těle matky – s ní absolvovaly veškeré činnosti během dne.¹³³ Už od raného věku se pak samy spontánně zapojují do rytmu slov či hudby broukáním, pleskáním, dupáním, pohyby těla a později vlastní deklamací nebo zpěvem. Hudebně-pohybová průprava zahrnuje základní taneční kroky, pohyby hlavy, těla a paží. Čím je dítě mladší, tím je zapojení tance vhodnější, s ohledem na jeho duševní i tělesný rozvoj.

Hrou dítě zvládá dovednosti důležité pro pozdější školní výuku či životní situace obecně. Učí se koordinovanému pohybu, potřebnému k psaní, kreslení, hře na hudební nástroj nebo ke sportu. Pohybem spojeným s hudbou a zpěvem se učí překonávat ostych, nejistotu a negace, může vyjadřovat vnitřní postoj a ladění, emoce a celkovou náladu.¹³⁴ Tím uvolňuje vnitřní napětí a odbourává stres, zlepšuje mimiku a gestikulaci.

Je zajímavé, že je poměrně málo společných her chlapců a děvčat, hlavně ve věku 10-13 let. Někdy přetrvává zcela mylný názor, že městské děti si nemohou hrát stejným způsobem jako děti na venkově. Dnes je rozdíl mezi městem a venkovem zanedbatelný a umělecká představitost dětí, jejich tělesný a duševní rozvoj jsou podobné.¹³⁵

Podstatu hudebně pohybové výchovy tvoří spojení hudby s pohybem a pohybu s hudbou. Písňe a jiné hudební formy jsou doplňovány jednoduchým pohybem a pohybová cvičení, taneční hry, improvizace a drobné taneční formy jsou spojeny s hudebním doprovodem, přičemž není důležité, zda vycházíme z hudby či z pohybu.¹³⁶

Podstatnou složkou hudební formy je melodie a dynamika. V hudebně pohybové výchově v MŠ zůstáváme u elementárního tanečního pohybu. Děti si osvojí základní taneční prvky a kroky. Pedagog rozvíjí také jednoduchou taneční improvizaci na pozadí hry – děti se pohybují na určitý námět volně podle hudebního doprovodu.¹³⁷

U dětí předškolního věku je pohyb neodmyslitelnou součástí každodenního konání. Pohybová výchova přispívá k pěstování pohybové kultury dětí, přičemž se v první řadě jedná především o kultivaci jejich pohybového projevu.¹³⁸ Pohybová výchova urychluje

¹³³ Srov. ŠLÉGR, J. *Dějiny výchovy dětí předškolního věku.*, s. 3.

¹³⁴ Srov. MUCHOVÁ, L.; PETŘÍČKOVÁ, L. *Jako David. Využití hudebních technik v hodinách náboženství s dětmi mladšího školního věku*, s. 15.

¹³⁵ Srov. KULHÁNKOVÁ, E. *Taneční hry s písničkami*, s. 8-9.

¹³⁶ Srov. ZEZULA, J.; JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 176.

¹³⁷ Srov. Tamtéž, s. 176-177.

¹³⁸ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 46.

estetický i hudební vývoj dětí; je prostředkem rozvoje rytmického cítění, umožňuje rozeznávat dynamické a tempové odlišnosti, podporuje orientaci ve výšce a pohybu melodie, ale i v hudební formě skladby.

„Pohybové činnosti mají pozitivní vliv i na psychiku dětí. Jejich prostřednictvím dochází k celkové fyzické uvolněnosti, vyrovnanosti a soustředěnosti především psychicky labilnějších jedinců. Fyzická uvolněnost je navíc důležitá i pro další hudební činnosti. V tomto směru nejvíce ovlivňuje hlasovou výchovu – funkci dechu a zpěvního projevu, v pozadí nezůstává ani „hra na tělo“ či na instrumentální nástroje. Hudebně pohybová výchova je tedy přirozenou součástí všech hudebních činností – zpěvu, hry na nástroj, poslechu.“¹³⁹

Pohybová výchova v MŠ rozvíjí:

- *schopnost správného držení těla a kultivovanost pohybu;*
- *motoriku a koordinaci pohybů;*
- *smysl pro rytmus;*
- *smysl pro hudební formu;*
- *schopnost jednoduché pohybové a taneční improvizace.¹⁴⁰*

Hudebně-pohybová výchova jde ruku v ruce s výchovou tělesnou. Cíleně se zaměřuje na podporu zdravého vývoje jedince. Přispívá k uvědomění si a osvojení správného držení těla či postupů vedoucích k uvolňování svalstva. Z pohledu hudebního mají tyto činnosti význam pro pěstování rytmu a rytmicko-metrického cítění dětí.¹⁴¹

6.1 Motivace dětského hudebně pohybového projevu

Efektivní využívání dětského pohybu ve spojení s hudbou závisí mj. i na účinné motivaci, neboť pouze tehdy, když pohyb dítěti přináší radost, má tato výchova pozitivní výsledky. K motivaci lze využít impulzy z jiných oblastí, které dětem rozšiřují obzory a emocionálně podněcují pohybové aktivity ve spojení s hudbou. V těchto situacích se úspěšně uplatňují především různé kostýmy a rekvizity, které navozují

¹³⁹ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 47.

¹⁴⁰ Srov. Tamtéž, s. 47.

¹⁴¹ Srov. Tamtéž, s. 47.

správnou atmosféru a inspirují děti k rozmanitým metaforickým vyjádřením, podporují přirozenost a spontánnost jejich pohybového projevu.

K účinné motivaci dětského pohybového projevu patří nepochybně též slovní motivace vyučujícího, která má mj. pomoci dětem získat představu o pohybu, resp. konkrétní pohybové situaci. Je vhodné používat přirovnání typu: *Našlapujeme tiše jako myšky... Pochodujeme jako vojáci... Tančíme jako Popelka na plese* a podobně. Samozřejmostí je ukázkový pohyb vyučujícího, zejména v hudebně pohybových imitačních, dialogických a štafetových hrách.¹⁴²

Pro seznámení dětí s hudebně dramatickými nebo tanečními díly je v dnešní době v podstatě nezbytná motivace audiovizuální. Nejjednodušší je sledování TV či DVD s vybranými díly nebo jejich částmi. Spojení zrakového a sluchového vjemu je pro děti tohoto věku velice efektivní: obrazová část obohacuje vnímání o taneční, herecké, a výtvarné podněty, které spolu s hudbou napomáhají dětem k vytvoření názorné představy o díle jako celku, podněcují jejich obrazotvornost a fantazii, navozují představu „živého představení“.

Kromě poznávací hodnoty mají zmíněné druhy ukázek důležitou funkci při motivaci dětského hudebně pohybového projevu: jsou příležitostí k rozvíjení pohybové paměti a představivosti, k pěstování koordinace pohybu a hudby v hudebně pohybových situacích inspirovaných sledovanými ukázkami. Nejlepší motivací je samozřejmě živé provedení opery nebo baletu pro děti, kde má svůj nezanedbatelný vliv také atmosféra prostředí, bezprostřední vnímání scény, děje a účinkujících. Není nutné spoléhat pouze na profesionální soubory; podobnou funkci může splnit i např. vystoupení žáků místní ZUŠ, které bývá výrazně dostupnější, či tzv. tematický výchovný koncert.¹⁴³

V přehledu motivačních možností dětského hudebně-pohybového projevu hraje nemalou roli hudba sama. Děti motivuje svými dominantními prostředky, které jsou zdrojem vědomého vytváření hudebně pohybových paralel. Jejich prostřednictvím děti pronikají do hudebních zákonitostí a stávají se citlivějšími a vnímavějšími posluchači.¹⁴⁴

¹⁴² Srov. JENČKOVÁ, E. *Hudba a pohyb ve škole*, s. 18.

¹⁴³ Srov. Tamtéž, s. 19.

¹⁴⁴ Srov. Tamtéž, s. 18-19.

6.2 Spektrum pohybových prostředků

Vedle výtvarných, literárních a dramatických vstupů je nejpřirozenější součástí řady hudebních situací dětský pohybový projev, který ve spojení s říkadly, písněmi, instrumentální hrou a poslechem hudebních děl nabízí dětem zajímavější a schůdnější cesty k poznávání světa hudby na základě hudebně pohybových paralel.

K tomu jsou využívány rozmanité pohybové prostředky, které odpovídají možnostem dětí předškolního věku a nemají žádné velké nároky na provedení. Jedná se např. o rytmickou „hru na tělo“ a rytmizovanou řeč, různé druhy chůze, taneční prvky a prostředky pantomimy.

Dětský hudebně pohybový projev je v základní hudební výchově hojně využíván k identifikaci výrazových prostředků hudby a k ověření jejich významového a emocionálního účinku. Vedle této funkce je důležitá i jeho stránka estetická, neboť jen kultivovaný pohyb může dětem přinést uspokojení z poznání a z jeho vnitřního prožitku. V této souvislosti je třeba zdůraznit, že rozvíjení smyslu dětí pro estetickou kvalitu pohybového projevu je třeba přetransponovat i do jejich každodenního života. Podporovat jej můžeme při dětských hrách a sportu, při sezení u stolu či v lavici, atd. V neposlední řadě se tím upevňuje také zdraví dětí a jejich celková životní kondice.¹⁴⁵

6.2.1 Správné držení těla

„Postoj patří mezi klidové polohy lidského těla společně s lehem, sedem, klekem a visem. Každý člověk má svůj charakteristický postoj, který je ovlivňován např. fyzickou konstitucí, dědičností, návyky, zaměstnáním, věkem, emocemi, zdravotním stavem apod. Člověk s přirozeně vyváženým držením těla působí na své okolí esteticky. Vzbuzuje pocit jistoty i sebejistoty, přímosti, odhodlání, klid, vyrovnanosti i pohody. Toto „psychické vyzařování“ do okolí je v souladu s jeho harmonizovanou psychikou. Správné uvědomělé držení těla v klidových polohách i při pohybu logicky udržuje dobré fyzické a duševní zdraví. Je primárním předpokladem přirozeného pohybu, jeho dynamičnosti a plynulosti i sladění všech oblastí pohybového systému těla včetně pohybové sebekontroly.“¹⁴⁶

¹⁴⁵ Srov. JENČKOVÁ, E. *Hudba a pohyb ve škole*, s. 27.

¹⁴⁶ Srov. Tamtéž, s. 28.

Odborníkům je známý tzv. pěvecký postoj, tj. stoj v mírném rozkročení, váha těla rozložená na obě nohy, hrud' mírně vypjatá, ramena uvolněná, ruce podél těla.¹⁴⁷

I když se zdá tento prvek na první pohled velmi jednoduchý; pokud učitel chce, aby se stal pro děti samozřejmý, musí věnovat jeho procvičování pozornost. Správné držení těla je podmíněno držením ramen, hlavy, zad, břicha i dolních končetin.

- Ramena jsou volně spuštěna a držena do šíře, což současně umožní vyklenout hrudník. Chybné je zvedání ramen nebo jejich spuštění dopředu.
- Hlava je zpřímá – tzv. vytahujeme ji z temene. Přitom se nepředsouvá ani příliš nezvedá brada, je spíše přitažena ke krku (s krkem svírá přibližně pravý úhel).
- Záda držíme přímá – bederní část je jen mírně prohnutá, břicho zatažené.
- Dolní končetiny jsou u sebe – nohy jsou propnuty, paty nevybočují.

Uvolňovací cviky

Cviky na uvolnění vycházejí z uvědomění napětí a jeho následného povolení. Asi nejjednodušší je napnutí a uvolnění ruky - ruku zatneme v pěst a vydržíme, než napočítáme do pěti. Poté stisk povolíme a ruku uvolníme. Ruce prostřídáme. Motivací, která vede k uvědomění napětí a uvolnění, může být např. kontrast v pohybu dřevěné loutky a hadrového panáčka. Děti nejprve představují pohyb dřevěné loutky, následně pak hadrového panáčka. Jako dřevěná loutka se děti snaží zpevnit a napnout tělo. Opakem tohoto pohybu je uvolnění a zvláchnění svalů (hadrový panáček). Další možností je vžít se do role zmrzlého polárkového dortu, který pomalu roztává. Ke kontrastu pohybů vede i motivace právě postaveného a roztávajícího sněhuláka.¹⁴⁸

Další možná motivace:

- vyklepávání jednotlivých částí těla, jako bychom chtěli setřást kapičky vody po koupeli;
- protahování se jako při ranním probouzení.

¹⁴⁷ Srov. *Držení těla při zpěvu*. Praha: Portál, 2005, <http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=5352>.

¹⁴⁸ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 48.

Další uvolňovací cviky:

- uvolnění zápěstí: paži máme v předpažení, ruku sklápíme a vztyčujeme v zápěstí;
- uvolnění paže v lokti: upaženou paži nechme kývat předloktím;
- uvolnění ramenního kloubu: rameno zdviháme, spouštíme, kroužíme jím.

Jednoduché pohybové prvky

Pro děti je mnohem přístupnější a zábavnější, pokud se určitý pohyb spojí s konkrétní představou něčeho známého. Hudebně-pohybovou výchovu lze propojit s výchovou dramatickou. Děti napodobují pohyby zvířátek, lidí, nebo určité pohádkové děje. Rychlejší pochopení bezchybně provedeného cviku je dáno tím, že se pohyb motivuje dětem něčím blízkým a známým. Představy, které jsou dětem předkládány, musí odpovídat jejich věku.

Pohybem lze napodobit:

- *létání letadla,*
- *létání ptáků,*
- *létání motýlků,*
- *mávání na rozloučenou (celou paží nebo předloktím),*
- *poход vojáků,*
- *chůzi krále,*
- *chůzi čápa,*
- *vykračování páva,*
- *pohyb stromu ve větru,*
- *sed a klanění fakíra na létajícím koberci,*
- *běhání pejska, apod.¹⁴⁹*

6.2.2 Chůze a její proměny

Z hlediska pohybových zákonitostí lze lidskou chůzi charakterizovat jako lokomoci, to znamená „*progresivní pohyb celého těla vlastní silou z místa na místo, prováděný zpravidla dolními končetinami*“. Chůze může být definována také jako

¹⁴⁹ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 49.

„střídavé ztrácení a opětovné nabývání rovnováhy získáním nové podpěrné plochy“. Podle anatomického pohledu je chůze složitý reflexní děj, probíhající automaticky, bez vědomé kontroly. Reflexně je ovládán nejen přirozený rytmus chůze, koordinace svalů i synchronizace pohybů v jednotlivých kloubech, ale i rytmický pohyb ostatních částí těla.¹⁵⁰

Chůze je jedním z nepřirozenějších projevů člověka. V hudebně-pohybové výchově patří k základním prvkům, a proto jejímu procvičování pedagog věnuje náležitou pozornost. Chůze přispívá k rozvoji rytmicko-metrického cítění. Pravidelnost střídavého pohybu vede děti k poznání a schopnosti udržet tzv. pulsující rytmus. Návčik chůze úzce souvisí se správným držením těla. Opět k tomu napomůže i vhodná motivace. Chůzi dětí přirovnáme např. k chůzi princezny, krále atd. Pravidelnou rytmickou chůzi lze doprovázet hrou na bubínek a děti mohou k pochodu tleskat. Chůze se může měnit - chodit po špičkách, po patách, vpřed, vzad, pomalu, rychle, střídat délka kroku, zmenšit či protáhnout. Součástí chůze je běh čili zrychlená chůze. Měl by být pružný a měkký.¹⁵¹

6.2.3 Využití dětské řeči v hudebně pohybovém projevu

Dětská řeč se nejlépe rozvíjí prostřednictvím říkadel, rozpočítadel a podobných rytmických či artikulačních slovních her, které upoutávají pozornost především svou zvukovostí, rytmem a expresivitou řeči, ale i bohatstvím slovní zásoby a jazykovým humorem. Rytmická a zvuková stránka říkadel navíc iniciuje spontánní doprovodnou motoriku, která přispívá k dobré koordinaci pohybů hlavy, rukou, nohou i trupu.¹⁵²

Protože na těchto pohybech je závislá jemná motorika, dochází při pohybových hrách logicky k jejímu zdokonalování, neboť řeč je z hlediska pohybového považována za „složitý a jemně diferencovaný pohyb mluvidel“. Propojení spontánní doprovodné motoriky s dětskými říkadly je aktualizováno v dětských hudebně pohybových hrách, kdy v součinnosti s jemnou motorikou působí na expresivitu dětského projevu i rytmicky koordinovaný pohyb těla. V souvislosti s tím se zdokonaluje technika řeči, dochází k uvolnění mluvidel, zpřesnění artikulace a zlepšení mluvní plynulosti.¹⁵³

¹⁵⁰ Srov. JENČKOVÁ, E. *Hudba a pohyb ve škole*, s. 34.

¹⁵¹ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 53.

¹⁵² Srov. JENČKOVÁ, E. *Hudba a pohyb ve škole*, s. 39.

¹⁵³ Srov. Tamtéž, s. 39.

6.2.4 Rytmická řeč těla

K rozvíjení dětského rytmického citění se při hudebních činnostech používají pohyby souhrnně označované jako „hra na tělo“. Sem se zahrnují různé druhy tleskání a pleskání dlaněmi, dále rytmické luskání a podupy. Používají se nejčastěji ve spojení s rytmickou deklamací říkadel a zpěvem, bývají součástí rytmických hudebně pohybových her, dobře se uplatňují při poslechu hudebních děl, s orientací na identifikaci a ověřování jejich metroritmické složky.¹⁵⁴

Hra na tělo je součástí hudebně-pohybové výchovy. Díky ní dochází u dětí k rozvoji jemné motoriky, současně i k rozvoji a koordinaci pohybů. Cvičí pohybovou pohotovost a schopnost dětí reagovat na slyšené a viděné. Její význam je i v prostorovém vnímání, včetně znalosti rozličných termínů (nad, pod, vedle...). Hra na tělo rozvíjí paměť, vede k lepšímu soustředění, je základem improvizace a rozvoje dětské tvořivosti. Je předstupněm hry na dětské, lehko ovladatelné nástroje. Její výhodou je, že se jí mohou zúčastnit všechny děti najednou. Intenzita zvuku není tak vysoká, aby přehlušila prvotní důležitost deklamovaného slova či zpěvu.¹⁵⁵

6.2.5 Pantomimické prostředky v hudebně pohybovém projevu dětí

Výrazná gesta, mimika a pohyb těla provázejí prvotní dětská sdělení v předřečovém stadiu a zůstávají důležitými komunikačními prostředky i v dalších věkových obdobích, kdy doplňují a expresivně zabarvují mluvený projev. V hudební výchově si lze u dětí povšimnout spontánního užití gest a mimiky, uvědomělého či bezděčného pohybu těla nejčastěji při zpěvu písní. Tento druh doprovodného pohybu – tzv. pantomimika – je projevem čistě individuálním, jímž děti zvýrazňují interpretaci písně. Jedná se o emoce, které vyjadřují postoj nejen k interpretované písni, ale i ke spolužákům a vyučujícímu. Emoce vypovídají o vnitřním naladění dítěte, jeho empatických schopnostech, které se týkají jak slovního obsahu písně, tak i hudebně výrazových prostředků. Děti většinou reagují bezděčnou pantomimikou (pravidelným pohybem hlavy či trupu, nebo podupy) na živější tempo a výrazný rytmus písně v souladu s její metroritmickou a dynamickou složkou.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Srov. JENČKOVÁ, E. *Hudba a pohyb ve škole*, s. 41.

¹⁵⁵ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 57.

¹⁵⁶ Srov. JENČKOVÁ, E. *Hudba a pohyb ve škole*, s. 47.

Pohybový doprovod slouží k zpestření pěveckých činností. Při pohybovém ztvárnění písně pedagog vychází z jejího textu nebo hudební formy. Pokud se vychází z textu písně, znamená to, že pohybem děti vyjadřují to, o čem se v písni zpívá. Jestliže se vychází z hudební formy písně, využije pedagog k pohybovému vyjádření taneční prvky jako různé krokové variace, otočky, úklony apod. Obě formy se mnohdy vzájemně prolínají a doplňují.¹⁵⁷

6.2.6 Taneční prostředky

Taneční prostředky v hudebně pohybovém projevu napomáhají nejen k rozvoji hudebnosti dětí, ale také k jejich estetickému a emocionálnímu obohacení. Přírozeným zdrojem vnitřního uspokojení dětí z tanečního pohybu s hudbou je mj. co nejdokonalejší zvládnutí tanečních prostředků v přípravných etudách a následně jejich používání v individuálních či skupinových tanečních kreačích. Tento postup je zvláště s ohledem na začlenění tanečních prostředků do pohybového projevu dětí optimální, neboť zvládnutí mnoha tanců ještě neodpovídá dětské mentalitě. Proto je v dětském tanečním projevu důležitá přípravná fáze, která se týká tanečních kroků, postavení tanečniců a jejich držení, dále jde o prostorové řešení tanečního projevu. Často používaným tanečním prostředkem je točení, které je ostatně přirozenou součástí mnoha tanců. Setkáme se s ním již v pohybovém projevu batolat, v dětských tanečních hrách i u dospělých v lidovém či společenském tanci.¹⁵⁸

Taneční hry se zpěvem tvoří zvláštní část v dětském hudebně-tanečním folkloru. Rozhodujícím činitelem je v nich zpěv a hudební doprovod, který esteticky dotváří a prohlubuje celkový obraz hry po stránce dramatické a výrazové. Proto dětské lidové taneční hry přinášejí i důležité momenty pro výchovu hudební a uměleckou. Rozvíjejí představivost a tvořivost po stránce hudební a taneční. Není vhodné zařazovat pro děti tance a hry dospělých, tj. mechanicky je přenášet do dětského prostředí.

Nejoblíbenější jsou taneční hry chorovodového rázu. Mohou se v nich totiž uplatnit všechny výrazové a obrazivé složky hudební, pohybové i dramatické: taneční rytmus, jednoduchá, srozumitelná a snadno zapamatovatelná melodie, pestrá prostorová choreografie a dramatické napětí, které přináší obsah hry.

¹⁵⁷ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 91.

¹⁵⁸ Srov. JENČKOVÁ, E. *Hudba a pohyb ve škole*, s. 49.

Podstatou velké části her pro menší děti je jejich přibírání do skupiny, do kruhu a pak zase zmenšování skupiny. Dále pak vytvoření jedné či více bran a zachycení některého dítěte. A konečně různé typy a způsoby honiček. Zajímavým až překvapivým prvkem další velké skupiny her je změna partnerů, od předem domluvených dvojic přes náhodně vytvářené páry při změně hudby až po kradení tanečnic v lidovém tanci. V dětských tanečních hrách se projevují city a vztahy dětí, jejich přirozená touha vesele a bezstarostně si hrát, zazpívat si a zatančit.¹⁵⁹

6.2.7 Využití rekvizit v pohybových a tanečních hrách

Ozvučené předměty mohou být dobrým nástrojem při pěstování senzomotorického učení. Už samotná manipulace s nimi, spojená s hledáním různých zvukových a zvukomalebných efektů, je pro děti silným motivačním impulzem, rozvíjí jejich kreativní myšlení samotnou volbou předmětů k ozvučení, která je odrazem citu pro materiál, pro posuzování tvaru a zvukových možností předmětů.

K rozvoji senzomotorického učení přispívá i výroba ozvučených předmětů, spojená s manuální zručností a s představami dětí o možnostech úprav a kombinování materiálů. V tomto směru přesahují ozvučené předměty rámec hudebně pohybové výchovy. Pohybovou vynalézavostí a důvtipem při manipulaci s předměty, objevením zajímavých a originálních zvuků i jejich zapojením do hudebního kontextu se tato podoba dětské kreativity integrativní povahy blíží představě Ilji Hurníka o vzniku hudebních nástrojů.

Používání ozvučených předmětů mimo to nabízí mnoho formativních příležitostí také při hudebně pohybové výchově dětí předškolního věku. Především to je pro děti motivující forma rozvoje rytmického cítění a citu pro hudebně výrazové prostředky i jejich změny. Ozvučené předměty dávají dětem příležitost k individuálnímu tvůrčímu projevu, umožňují rozvoj jejich tonálního a harmonického cítění, poskytují prostor k sluchové analýze i k upevňování správných návyků práce s dechem, prohlubují rysy kreativního myšlení dětí, a navíc jsou vítanou relaxační příležitostí.¹⁶⁰

Používání různých rekvizit je pro děti motivačním a empatickým prostředkem. Již pouhý kostýmový náznak nebo drobný předmět dokáže navodit konkrétní pocit, posílit vcítění dítěte do role, nálady a situace, aktivizuje jeho obrazotvornost a fantazii,

¹⁵⁹ Srov. KULHÁNKOVÁ, E. *Taneční hry s písničkami*, s. 8.

¹⁶⁰ Srov. JENČKOVÁ, E. *Hudba a pohyb ve škole*, s. 228.

spontánnost i uvolněnost pohybu. Vědomé přizpůsobení se vlastnostem předmětů a jeho využívání přináší překvapivé výsledky. Dokáže vyrušit různá svalová přepětí, samovolně měnit návyky v držení a pohybu těla, zdokonalovat obratnost a koordinaci pohybů, probouzet kreativitu, a to nejen pohybovou. Děti získávají cennou zkušenost. Některé věci vyžadují pohyb různé intenzity, směru a rytmického členění. Příkladem může být použití šátků anebo stuh.¹⁶¹

¹⁶¹ Srov. JENČKOVÁ, E. *Hudba v současné škole – Dopravní prostředky v pohybových hrách s hudbou*, s. 8.

7. INSTRUMENTÁLNÍ HRA

Hra na hudební nástroje slouží k rozvoji jemné motoriky, smyslového vnímání a koordinaci pohybů (prolíná se i s pohybovou výchovou). Je jedním ze základních prostředků rozvoje a pěstování rytmického cítění dětí, vede ke zdokonalování rytmizace. Vhodným vedením a usměrňováním hudebně instrumentálních činností působíme v oblasti prevence zdraví dětí. Dbáme na ochranu jejich sluchu a psychického zdraví a nevystavujeme je zbytečnému hluku. Ten je bohužel už dnes všudypřítomný a bývá označován jako „akustický smog“.¹⁶²

Konkrétní činnosti – vzdělávací nabídka:

- *hry související s poznáváním a manipulací jednotlivých lehkou ovladatelných nástrojů, např. hra na ozvěnu, poznávání nástrojů podle hmatu;*
- *doprovodná hra na nástroje Orffova instrumentáře, jednoduché rytmické figury, ostinata.*¹⁶³

Carl Orff formuloval základní principy vlivu hudby na dítě. Navrhoval, aby se přirozená řeč a pohyb užívaly jako odrazový můstek pro získání hudebních zážitků, aby se děti na hudbě aktivně podílely. Věřil, že řeč, pohyb, hra, a píseň jedno jsou.¹⁶⁴

Děti by měly mít ve třídě k dispozici rytmicko-melodické nástroje - triangel, rolničky, činely, tamburínu, bubínek, zvonkohru a nástroje, vlastnoručně vyrobené. Jedná se např. o chrastítka (umělohmotné skleničky, kovové plechovky od limonády, krabičky s víkem naplněné rýží, mákem, čočkou, kamínky, ořechovými skořápkami...). Jako strunné (drnkací) nástroje lze použít krabičky s navléknutými gumičkami či drátky, jako bicí nástroje využijeme dřevěné kostky různých velikostí, láhve různě naplněné vodou, vařečky a pokličky. Využijeme i umělohmotné trubičky jako nástroje dechové.¹⁶⁵

¹⁶² Srov. KUTÁLKOVÁ, D. *Jak připravit dítě do 1. třídy*, s. 57.

¹⁶³ LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 10.

¹⁶⁴ Srov. GARDOŠOVÁ, J.; DUJKOVÁ, L. *Vzdělávací program Začít spolu pro předškolní vzdělávání*, s. 54.

¹⁶⁵ Srov. Tamtéž, s. 54.

Hudebně-instrumentální činnosti podporují schopnost dětí umět zacházet s předměty, jako s hudebními nástroji. Děti se seznamují s vlastnostmi a materiálem, z kterého jsou nástroje vyrobeny, určují a porovnávají zvuky jednotlivých nástrojů.¹⁶⁶

Hudební hry s lehkou ovladatelností nástrojů slouží k rozvoji smyslového vnímání. Jedná se především o zrakové a sluchové soustředění. Jednoduché instrumentální doprovody rozvíjejí paměť dětí. Improvizovaná hra podporuje kreativitu, představivost a fantazii. Manipulace s nástroji umožňuje i rozvoj myšlenkových operací a řešení praktických problémů. Např. „*Jaký hudební nástroj představí smutnou či veselou náladu? Jakým způsobem nástroj použít k doprovodu konkrétní písničky (rozlišení hudebního žánru), např. ukolébavky?*“ Prostřednictvím knih, obrazového materiálu či médií můžeme s dětmi porovnávat nástroje Orffova instrumentáře.

Konkrétní činnosti – vzdělávací nabídka:

- *Seznamovací hry s nástroji Orffova instrumentáře, rytmická či melodická hra na ozvěnu, hra na otázku a odpověď, dokončování vět.*
- *Hra jednoduchých ostinat, doprovodných figur zpěvu.*
- *Hudební improvizace.*¹⁶⁷

Hra na dětské hudební nástroje je typická již pro děti velmi raného věku. Za předstupeň hry na nástroj je považováno i rozezvučování chrastítek a manipulace se znějícími hračkami, tedy činnosti charakteristické už pro kojence. I když se jedná spíše o hru v přeneseném smyslu slova, její základní význam, tedy snaha experimentovat, zůstává totožný s hrou na nástroje. Už v Komenského Informatoriu školy mateřské se počítá s vlastním zpěvem dítěte a počátky samostatného provozování hudby kolem 4-6 let věku, přičemž hudební nástroj odpovídající tomuto věku je spíše hračkou, až později se jedná o bubínek, píšťalku apod., díky nimž si děti odmala budují hudební dovednosti, „*aby sobě písňati, bříňkati, drndati a tím sluch k rozličným hlaholům oblomovati, i v něčem následovati zvykaly*“.¹⁶⁸

¹⁶⁶ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 15.

¹⁶⁷ LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 15.

¹⁶⁸ SETTARI, O. *Jan Amos Komenský a hudební výchova*, s. 626.

Hra na hudební nástroj i v té nejjednodušší podobě souvisí s rozvojem dětské tvořivosti, představivosti a fantazie, s poznáváním nových obzorů okolního světa. Znějící hračky a manipulace s nimi znamenají pro nejmenší děti objevování zajímavých zvuků a tříbení sluchového vnímání. Významný je i rozvoj jemné motoriky a koordinace pohybů při manipulaci s hračkami. Spontánní touhu dětí vyluzovat předměty zvuky je nutné postupně usměrňovat a kultivovat v hudebních činnostech.

Prostřednictvím hry na tyto nástroje se v dětech rozvíjí mnohé hudební schopnosti. V MŠ je úkolem pedagoga vést děti k tzv. elementární hudební výchově, tzn. začít a zabývat se opravdu těmi nejjednoduššími prvky muzicírování, které časem zvládnou všechny děti. V tomto ohledu je dobré řídit se slovy, že někdy méně znamená více. Cílem hry na hudební nástroj není bezchybně zahráný doprovod k písni, jak by se mohlo na první pohled zdát. Hrou na lehkou ovladatelné nástroje se podporuje v dětech především hudební vnímání, smysl pro rytmus, podněcuje jejich sluchový rozvoj. Hra na hudební nástroje umožňuje dětem vyjádřit vlastní pocity a myšlenky nonverbální cestou, což má velký význam zvláště u psychicky labilnějších dětí. Prostřednictvím hry na lehkou ovladatelné nástroje lze dětem zprostředkovat i základní poznatky o hudbě. Jde především o rozlišování zvuku a tónu, dynamických kontrastů – silně, slabě, odlišnosti zvukové barvy. Melodické nástroje umožní seznámit děti i s výškou tónů – rozlišovat tóny vysoké a hluboké. Hra na dětské instrumentální nástroje plní i mnohé mimohudební funkce. Jde zejména o rozvoj sociálního citění, tolerance, kooperace, soudržnosti a sounáležitosti dětí v dětském kolektivu.¹⁶⁹

„Cíl hry na nástroje Orffova instrumentáře:

- *rozvoj tvořivosti, představivosti,*
- *rozvoj sluchových schopností – rozlišování zvuků a tónů,*
- *schopnost rozpoznávat vlastnosti tónu – výška, barva, síla, délka tónu,*
- *rozvoj rytmického citění,*
- *rozvoj jemné motoriky, koordinace pohybů,*
- *rozvoj estetického vnímání,*
- *schopnost vyjádřit hrou vlastní pocity,*
- *pěstování souhry, rozvoj sociálního citění a spolupráce,*

¹⁶⁹ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 99-100.

- *cvičení soustředění, postřehu,*
- *motivace k aktivní hře na vlastní hudební nástroj.*¹⁷⁰

Nejde zde o opravdovou hru na hudební nástroj, ale výše zmíněné činnosti tj. hry na lehké ovladatelné hudební nástroje jsou u dětí v MŠ vhodným prostředkem k dalšímu hudebnímu rozvoji a k obohacení hudebních činností. Souvisí i s dalšími hudebními aktivitami, jež odpovídají myšlence systému Carla Orffa, který ve 20. století hru na lehké ovladatelné nástroje ve vzdělávacím procesu inicioval. Smyslem Orffova Schulwerku je propojení veškerých činností – jednota mluveného projevu, zpěvu, poslechu, instrumentální hry a pohybu.¹⁷¹

Hra na tzv. dětské hudební nástroje urychluje rozvoj hudebních schopností dítěte. Je přitažlivou formou, podněcující zájem o hudbu. Dítěti je dán do rukou nástroj velmi lehce ovladatelný, jehož zvuk ho nejen okouzluje, ale i podnítl k hudební činnosti. Počáteční živelná touha znějícím předmětem vytvářet hluk je postupně usměrňována a dětský projev získává kultivovanou podobu. Těchto hudebních nástrojů lze využít např. jako prostředků zvukomalby při vyprávění příběhů a pohádek, při dramatizaci, v hudebně pohybové výchově a při práci s říkadlem a písní. Instrumentální hra tříbí estetický vkus dítěte, obohacuje jeho hudební činnost, rozvíjí smysl pro rytmus, cit pro hudební formu a podněcuje elementární hudební tvořivost.¹⁷²

7.1 Seznámení s hudebními nástroji

Dětské hudební nástroje neboli lehké ovladatelné nástroje, jak jsou také nazývány nástroje Orffova instrumentáře, se rozdělují do dvou základních skupin. První tvoří nástroje rytmické, druhou skupinou jsou nástroje melodické.

V MŠ jde o upřednostňování hry na rytmické hudební nástroje. Manipulace a hra na ně je totiž i pro nejmenší děti dostupná a jednoduchá. Mezi rytmické nástroje patří hůlky, bubínek, rourový bubínek, temple-block, tamburína, drhlo, triangel, činel, prstové činelky, zvonek, rolničky. Nástroje jsou vyráběny z různých materiálů, jejich zvuková barva je proto odlišná a působí různorodě na vnímání dětí. Melodické nástroje jsou

¹⁷⁰ LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 101.

¹⁷¹ Srov. Tamtéž, s. 101.

¹⁷² Srov. ZEZULA, J., JANOVSÁ, O. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 149.

u dětí předškolního věku využívány ojediněle. Dětem jsou předkládány až v nejstarší věkové skupině, hra na ně slouží spíše ke zpestření hudebních činností. Do melodických nástrojů patří zvonkohry, metalofony a xylofony.¹⁷³

7.2 Hra na rytmické nástroje

Hra na rytmické nástroje je založena na stejném principu jako hra na tělo. Zpočátku jde o jednoduché rytmy, které jsou základem dalších her s instrumentálním doprovodem. V této fázi lze využít hry, které si děti osvojily a zvládly v přípravném období při hře na tělo. Místo tleskání, pleskání a podupů, aplikujeme hru na rytmické hudební nástroje, především ozvučná dřívka, bubínky, drhla. Z hudebních her lze využít hru na ozvěnu, řetěz na otázku a odpověď. Rytmus ozvěny hrajeme na hůlky nebo na bubínek.¹⁷⁴

Elementární dětská instrumentální hra vyrůstá z přirozené dětské pohybové aktivity. Proto jí předcházejí pohyby uplatňující se při deklamaci říkadel a při hrách se zpěvem – chůze, tleskání, pleskání, podupy, rozpočítávání (ukazování), kolébání. Pro osvojení základní techniky hry je třeba, aby dítě vidělo a slyšelo hru učitelky a při prvních pokusech bylo vedeno k citlivému zacházení s každým nově poznaným nástrojem. Opět je zde vzor pedagoga, který svou trpělivostí a kladným přístupem k rozvoji hudebních činností u dětí v MŠ kladně přispívá.¹⁷⁵

¹⁷³ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 101.

¹⁷⁴ Srov. Tamtéž, s. 107.

¹⁷⁵ Srov. ZEZULA, J.; JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 155.

8. HUDEBNÍ POSLECH

Výzkumy prokazují, že poslech klasické hudby podporuje intelektuální rozvoj člověka od jeho počátků. Totéž, ale v míře daleko větší, platí pro aktivní interpretaci hudby, tj. hru na hudební nástroje. Už proces učení samotný aktivuje mentální i fyzické procesy, které kladně ovlivňují celou lidskou osobnost.¹⁷⁶

Poslech hudby vede k fyzické pohodě a uvolnění těla. Relativně pasivní, soustředěné vnímání hudby dětmi je cestou vedoucí k seznámení s relaxací a autogenním tréninkem v dalších vývojových fázích osobnosti jedince. Poslech hudby je většinou spojován i s pohybovou výchovou. Prostřednictvím poslechových činností je u dětí rozvíjeno smyslové vnímání – sluch.

„Konkrétní činnosti – vzdělávací nabídka:

- rozlišování zvuků, tónů, rozličné hry – viz předstupeň poslechových aktivit;
- poslech živé i reprodukované hudby.

Hudba k relaxaci:

- Vybíráme hudbu klidnou, vyrovnanou, bez dynamických a rytmických proměn.
- Využíváme ukázky klasické hudby, lze užít i hudbu přímo určenou k relaxaci (šumění moře, lesa, zvuky potůčku apod.).

Hudba ve spojení s pohybovou výchovou:

- Vybíráme skladby vhodné k procvičování základních hudebně pohybových prvků (pochod, běh) či hudbu vhodnou k pohybové improvizaci dětí.¹⁷⁷

Poslechové činnosti pozitivně ovlivňují psychickou oblast dítěte. Jedná se především o řečovou oblast, kdy se děti učí formulovat názory, hledat vhodná slova odpovídající vlastním představám a tak je u nich tato oblast rozvíjena. Dále vedou k rozvoji koncentrace a pozornosti dětí, jejich poznávacích schopností a funkcí, aktivují myšlenkové operace.

Děti se poslechem hudby učí vnímat, rozlišovat a porovnávat rozmanité hudební podněty, tím je u nich podporován rozvoj jejich posлуhačských dovedností.¹⁷⁸

¹⁷⁶ Srov. Ben-Tovim, A.; Boyd, D. *Hudební nástroj a naše dítě*, s. 12-13.

¹⁷⁷ LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti*, s. 11.

¹⁷⁸ Srov. ZEZULA, J.; JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 12-13.

Hudební poslech by měl být dominantní aktivitou (na rozdíl od let minulých, kdy byl spíše opomíjený), protože jeho prostřednictvím jsou naplňovány očekávané výstupy uváděné v RVP PV. Hudebně-vyjadřovací prostředky rozvíjejí fantazii a představivost dětí - po poslechu se např. snaží pojmenovat, jak hudba působila, jaký měla „tvar, chuť a barvu“.¹⁷⁹

„Konkrétní činnosti – vzdělávací nabídka:

- *hry sloužící k rozvoji sluchového aparátu;*
- *aktivní poslech instruktivních skladeb ve spojení s hrou na instrumentální nástroje a pohybem;*
- *poslech hudebních ukázek, práce s hudebně-vyjadřovacími prostředky.*¹⁸⁰

J. A. Komenský doporučuje ve svém Informatoriu školy mateřské obklopit již dvouleté dítě zvukově zajímavým prostředím, v němž by „zpívání, hudební helekání, bříkání, zvonění, hodin bití, hraní na nástroje múzické“ pozvolna rozvíjely sluch a dětskou mysl.

Děti se dostávají do styku s hudbou velmi brzy. Pomineme-li vliv hudby na plod v prenatalním období, ovlivňuje hudba děti ihned, jakmile se začnou orientovat kolem sebe. Dítě nejprve vnímá hlasy svých nejbližších, pak různé zvuky a chřestění hraček, které se časem samo snaží rozezvučet. To jsou zárodky související s následným poslechem hudby. Ten vyvolává u dětí někdy chvilkové soustředění, jindy touhu aktivně se k hudbě připojit pobrukováním melodie či pohybem.¹⁸¹

Zvuky jsou přirozenou součástí prostředí, v němž žijeme. Některé jsou velmi příjemné, např. zvuky přírody. Odvíjejí se v různých frekvencích, které se nepřekrývají, a tak je člověk schopný současně vnímat šumění lesa, bzučení hmyzu, zpěv ptáků apod. Teprve soustředěným nasloucháním se ucho učí odhalovat jemné zvukové frekvence, naše mysl proniká hlouběji do zvukového spektra, sluchový „požitek“ je dokonalejší.

Poslech hudby patří k opomíjeným hudebním činnostem. Je jakýmsi strašákem, a to nejen v předškolní výchově. Přesto je zajímavé, že tzv. přípravné fázi poslechu se

¹⁷⁹ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 15-16.

¹⁸⁰ LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 16.

¹⁸¹ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 137.

věnují spontánně téměř všichni pedagogové. Mnohdy si zřejmě ani neuvědomují, že jednoduchými činnostmi připravují děti právě na aktivní poslech hudby.

8.1 Učíme se porozumět hudební řeči

Tak jako rozumíme zvukům kolem sebe, můžeme porozumět i řeči hudby. Je třeba jen aktivně naslouchat na základě předchozího poučení. Při pozorném poslechu časem zjistíme, že hudba promlouvá tóny (jejich výškovými, dynamickými a barevnými odstíny a proměnami), jejichž řazení má v konkrétní skladbě své zákonitosti.

Hudební řeč je vystavěna ze šesti základních kamenů:

- z rytmu,
- tempa,
- dynamiky,
- melodie,
- barvy,
- harmonie.

Rytmus vnáší do hudby řád. Pro děti je nejsdělnějším výrazovým prvkem, který vyvolává bezprostřední pohybové reakce. I nejmenší děti se při poslechu výrazných rytmických skladeb začnou spontánně pohybovat do rytmu.

Rytmus a tempo v hudbě nám mohou sdělovat např.:

- pomalé tempo a dlouhé tóny – únava, oddechování při spánku;
- rychlé tempo a krátké tóny – koňský cval, prudký déšť;
- dlouhý tón – zastavení, rozhlížení se, odpočínutí;
- krátký úsečný tón – úder, prudké zastavení, leknutí;
- zrychlování – rozjíždění vlaku, zesilující déšť;
- zpomalování – pták přilétá k hnízdu, motýl usedá na květinu.¹⁸²

¹⁸² Srov. RAKOVÁ, M.; ŠTÍPLOVÁ, L.; TICHÁ, A. *Zpíváme a nasloucháme hudbě s nejmenšími*, s. 147-149.

S nabývajících zkušeností děti pohyb kultivují, odhalují jemné nuance, pohybovou fantazií dotvářejí navozenou představu. Rytmus úzce souvisí s tempem – hudba tak může plynout pomalu a klidně, zrychlovat, zpomalovat, nebo se řídit divoce vpřed.¹⁸³

Dynamikou se rozumí intenzita zvuku a její proměny. Ty vyvolají emoce a s nimi spojené představy. Dynamika často navozuje velmi jasné prostorové představy (zesílení zvuku – přibližování, zeslabování – vzdalování), může navodit i představy světelné (rozsvícení, zjasnění – zesilování, naopak při ztišování máme dojem ztlumení světla, zhasínání).

Dynamika v hudbě může sdělovat např.:

- slabě – vánek a jemné šustění listí, let motýla, klid;
- silně – divoký tanec, burácení hromu, dupání stáda;
- silně / slabě – volání a ozvěna, síla obra, bezbrannost slabého;
- zesilování – potok sílí v řeku, zesilující vítr;
- zeslabování – odcházející bouřka, končící den, usmiřování;
- náhlá dynamická změna, např. držené piano a nečekané forte – číhání kočky a prudký skok, nebo opačně forte a nečekané piano – bujaré veselí a nečekaný údiv, až všichni oněměli.¹⁸⁴

Melodií se rozumí linie, která může být plynulá, přerušovaná, rozdrobená do teček, klenoucí se do oblouku, nebo poskakující různými směry. Emocionální účinek melodie se stupňuje ve spojení s dynamikou, důležitou roli hraje i rytmus a tempo. Výrazný rytmus dodává energii a hybnost, naopak monotónní navodí útlum a rezignaci.

Melodie v hudbě může sdělovat např.:

- melodie ve vysoké poloze – sluníčko, obláček, měsíc;
- melodie v hluboké poloze – medvěd, bzúčení čmeláka, černokněžník;
- melodie stoupá od nízkých tónů k vysokým – letadlo vzlétá, kočka leze nahoru, ptáme se na něco – je vyslovena otázka;

¹⁸³ Srov. RAKOVÁ, M.; ŠTÍPLOVÁ, L.; TICHÁ, A. *Zpíváme a nasloucháme hudbě s nejmenšími*, s. 148.

¹⁸⁴ Srov. Tamtéž, s. 150.

- melodie klesá od vysokých tónů k nízkým – letadlo přistává, kočka leze ze střechy, odpovíme na otázku;
- v melodii se opakují tóny na stejné výšce – např. poskakující míč, žába skáče, déšť (staccato);
- melodie se vlní na dvou tónech – vlnky na hladině rybníka, uspávání dítěte, kolébání;
- rozevlátá, široká melodie – tančící víla, pták kroužící nad krajinou;
- krátká úsečná melodie – výkřik, rozkaz, vzlyk, nářek;
- melodie zní v různých výškových polohách – vzrušený rozhovor, divoký tanec.¹⁸⁵

Zvuková barva je charakteristická pro každý hudební nástroj nebo hlas. U téhož nástroje se často mění v závislosti na výšce tónů. Vedle barvy má vliv na proměny nálad i harmonie. Ta představuje vztah po sobě jdoucích akordů, které mohou být libozvučné, nebo nelibozvučné. Barva spolu s harmonií nám mohou v hudbě sdělovat např.:

- přírodní jevy – šumění lesa, bouře, východ slunce;
- reálné zvuky – ptačí zpěv, hlasy zvířat, letící šíp;
- přibližuje situaci – příjezd krále, zvonění rolniček poskakujícího šaška;
- zvukomalba navozuje prostředí – ples na zámku, prales.¹⁸⁶

8.2 Problematika poslechových činností

Poslech hudby je spojen s rozvojem dětské představivosti, paměti, myšlení, emocionální stránky osobnosti. Ovlivňuje nejen hudební rozvoj dětí, ale i psychickou stránku a celkové chování.

V předškolním věku děti silně prožívají vše, v čem mohou uplatnit svou fantazii a aktivitu. Dítě si ve své představivosti vybavuje jen to, co prošlo jeho zkušeností. Při poslechu hudby a při vytváření hudebních představ se uplatňuje jak aktivita zahrnující dovednost zpívat, hrát, soustředěně poslouchat, tak i fantazie a představivost opřená o dosavadní životní zkušenost a sny.

¹⁸⁵ Srov. RAKOVÁ, M.; ŠTÍPLOVÁ, L.; TICHÁ, A. *Zpíváme a nasloucháme hudbě s nejmenšími*, s. 149-150.

¹⁸⁶ Srov. Tamtéž, s. 151.

„Úkoly poslechu hudby dětí předškolního věku:

1. *Vytvářet kladný vztah k hudbě.*
2. *Rozvíjet schopnost aktivně vnímat hudbu.*
3. *Učit citově prožívat hudbu, vést k soustředění.*
4. *Rozvíjet hudební paměť a představivost, podporovat fantazii.*
5. *Seznamovat s rozličnými hudebními žánry.*
6. *Nahlédnout do chápání světa hudby prostřednictvím hudebně vyjadřovacích prostředků.*
7. *Inspirovat k vlastnímu provozování hudby, tj. hry na hudební nástroj.“*

„Palčivé otázky týkající se poslechu hudby v MŠ:

1. *Jaké hudbě dát přednost?*
2. *Jakou hudbu poslouchat raději?*
3. *Jak mají být náročné hudební ukázky?*
4. *Jak často se věnovat poslechu hudby?*
5. *Musejí děti při poslechu jen sedět a poslouchat?*
6. *Co hledáme v hudebních ukázkách?*
7. *Jak motivovat děti k poslechu?*
8. *Jaké vybírat hudební ukázky?“¹⁸⁷*

8.2.1 Jaké hudbě dávat přednost?

Převládající formou poslechu v nejmladší věkové skupině je zpěv učitelky; základním prostředkem poslechových činností je píseň. U dětí čtyř až pětiletých výrazně převládá poslech hudby zprostředkované učitelkou. Reprodukci z CD použije učitelka především při seznamování s různými hudebními nástroji, při poslechu písní, které se děti učí zpívat. Poslechové činnosti zde propojuje s aktivním projevem dětí – tzn. s činnostmi pohybovými, pěveckými, instrumentálními a v přiměřené míře i s tvořivými projevy.¹⁸⁸

V nejstarší věkové skupině, u dětí pěti až šestiletých, je obsahem poslechových činností cílenější poznávání a srovnávání základních prostředků hudební řeči. Je

¹⁸⁷ LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*, s. 141-142.

¹⁸⁸ Srov. ZEZULA, J.; JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 135-136.

přínosné v tomto věku zařazovat více hudby reprodukované, jež rozvíjí a podporuje fantazii a tvořivost dítěte. Další formou jsou besedy a koncerty, které zařazujeme jako shrnující závěrečnou etapu hudebně-výchovné práce v nejstarší věkové skupině.¹⁸⁹

Pomocí reprodukované hudby se děti seznámí s rozličnými zvuky hudebních seskupení, nahlédnou do světa různých hudebních žánrů, poznají škálu hudebních nástrojů. Kvalitně reprodukováná hudba je součástí motivace dětí k poslechovým činnostem.¹⁹⁰

8.2.2 Jakou hudbu poslouchat raději?

Dítě vnímá pouze to, co je mu smyslově blízké. Hudba úměrná jeho věku u něj probouzí fantazii, která začne spontánně pracovat už po prvních tónech poslouchané skladby.¹⁹¹

Při výběru poslechových skladeb vycházíme z cílů poslechu. V dětech chceme vypěstovat kladný vztah k hudbě, naučit je citově a myšlenkově ji prožívat. Základem se stane spíše vážná hudba. Neopomíjíme ani poslech hudby populární a současné. Snažíme se o vzájemnou vyváženost a propojení těchto do určité míry odlišných hudebních světů.¹⁹²

8.2.3 Jak mají být hudební ukázky náročné?

Při nenásilném uvádění tříletého dítěte do světa hudby vybíráme jednoduché písně (zejména lidové) a popěvky blízké dětskému světu, např. z pohádkového světa, ze života zvířat apod. Nejprve dítě zaujmou spíše mimohudební prostředky a námět, ale současně je citově ovlivňováno hudebním výrazem písně. Zvuky přírody jsou prvotním podnětem k hudebně estetické všímavosti. Dítě se učí vnímat a rozlišovat hlasy zvířat, zpěv ptáků a zvuky lidské činnosti a práce. V činnostech, které učitelka MŠ dětem nabízí, by se nejmladší děti měly postupně seznamovat s nehudebními a hudebními zvuky, s mluvním a zpěvním projevem.¹⁹³

¹⁸⁹ Srov. ZEZULA, J.; JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 138.

¹⁹⁰ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti*, s. 143.

¹⁹¹ Srov. RAKOVÁ, M.; ŠTÍPLOVÁ, L.; TICHÁ, A. *Zpíváme a nasloucháme hudbě s nejmenšími*, s. 153.

¹⁹² Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti*, s. 144.

¹⁹³ Srov. ZEZULA, J.; JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 134.

Děti pěti až šestileté se již učí chápat a rozlišovat rozdíly tempa, dynamiky a barvy v hudbě. Poznávají blíže i různé žánry; nově poznané hudební vyjadřovací prostředky si vyzkoušejí ve vlastních hudebních činnostech, např. ve zpěvu.

Hudební ukázky musejí být pro dětského posluchače dostupné především svým rozsahem. Délka poslechu nesmí přesáhnout možnosti soustředěného vnímání. Jednotlivé hudební ukázky by proto měly být krátké, zpočátku 1-2minutové, později třeba i třiminutové. Motivace poslechu záleží na tvořivých schopnostech učitelky.¹⁹⁴

Zpočátku je dobré dětem k poslechu předkládat krátké, jednoduché skladby prováděné většinou klavírem, nebo kytarou. Jejich výhodou je malý rozsah a jasná forma. Teprve až děti přivyknou k jejich poslechu, lze navázat poslechem hudby reprodukované různými hudebními seskupeními.¹⁹⁵

8.2.4 Jak často se věnovat poslechu hudby?

Hudba by měla být zařazována do programu MŠ každodenně. Hudební ukázky lze využít jako motivaci, jako relaxaci během cvičení či jako doprovod dramatické hry. Díky tomu si k ní děti vytvoří citový vztah.¹⁹⁶

Vše nové musí u předškoláků být spojeno s činností, tedy i poslech hudby. Měl by být začleňován do všech hudebních činností, tj. píseň děti vyslechnou při nácviu, během pohybových aktivit, apod.¹⁹⁷

K vyslechnutým skladbám se často vracíme a tím dítěti umožňujeme, aby skladbu lépe poznávalo, seznamovalo se s vyjadřovacími prostředky hudby, čímž se postupně učí porozumět jednotlivým skladbám a hudbě vůbec. Teprve až když zvládneme techniku – a to platí pro většinu činností –, můžeme se soustředit na obsah.¹⁹⁸

8.2.5 Musejí děti při poslechu sedět a poslouchat?

„Současná koncepce poslechových činností ve škole prosazuje systém postupného poznávání výrazových prostředků hudby a následného ověřování jejich účinnosti

¹⁹⁴ Srov. ZEZULA, J.; JANOVSÁ, O.; a kol. *Hudební výchova v mateřské škole* s. 138.

¹⁹⁵ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti*, s. 145.

¹⁹⁶ Srov. Tamtéž, s. 146.

¹⁹⁷ Srov. ZEZULA, J.; JANOVSÁ, O.; a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 133.

¹⁹⁸ Srov. POLEDŇÁK, I. *ABC slovník hudební psychologie*, s. 55-56.

*prostřednictvím hudebních a dalších múzických aktivit dětí.*¹⁹⁹ K tomu ideálně slouží pohyb, který jako prostředek poslechové analýzy prohlubuje vnímání dětí pro hudebně výrazové prostředky a jejich změny. Díky poslechu se tak otevírají nové možnosti emočního a estetického působení.²⁰⁰

Jak již bylo uvedeno, významnou roli hraje délka poslouchané hudby a kvalita její interpretace. Děti nenutíme dlouho sedět a poslouchat, čímž bychom je spíše odradili, neboť dětská pozornost je krátkodobá a nestálá.²⁰¹

8.2.6 Co v hudebních skladbách hledáme?

Děti mají v oblíbě melodickou hudbu, která v nich podněcuje a rozvíjí fantazii. Zaujmu je hlavně skladby rytmické a dynamické, blízké dětské melodice, se zajímavou barvou a nápadem.²⁰²

Jak již bylo řečeno, hudba působí na emoce, podněcuje a probouzí naši fantazii a představivost. Tak např. burácivá hudba s melodií plnou skoků a nepravidelných rytmů může u někoho vyvolat obraz bouře, jiný si představí zběsilý rej, další hádku nebo boj. Klidná, tichá hudba bude pro někoho ukolébavkou, druhý pocítí měkké houpání loďky na hladině, další si představí něžné pohlázení.²⁰³

Stejně jako řeč je i hudba v určitém smyslu dorozumívacím prostředkem. Oproti řeči má však tu výhodu, že jí rozumí lidé na celé planetě. Děti předškolního věku vnímají hudbu emocionálně, vcítují se do ní. Hudební dílo jim pomáhá proniknout do světa různých hudebních žánrů a nálad.

Některé hudebně-vyjadřovací prostředky ovlivňují naše mimohudební představy:

- *Vysoké tóny:* světlé barvy, jas, radost.
- *Hluboké tóny:* tmavé barvy, hloubka, strach.
- *Rytmus:* Pravidelný rytmus lze vnímat jako klid, nepravidelný jako neklid.
- *Tempo:* Pomalé působí klidně, smutně, vážně, emotivně. Rychlé tempo navozuje radost, energii.

¹⁹⁹ JENČKOVÁ, E. *Hudba a pohyb ve škole*, s. 135.

²⁰⁰ Srov. JENČKOVÁ, E. *Hudba a pohyb ve škole*, s. 135.

²⁰¹ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti*, s. 146-147.

²⁰² Srov. ZEŽULA, J.; JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 133.

²⁰³ Srov. RAKOVÁ, M.; ŠTÍPLOVÁ, L.; TICHÁ, A. *Zpíváme a nasloucháme hudbě s nejmenšími*, s. 152.

- *Dynamika*: Silný zvuk symbolizuje energii, hrozbu. Slabý zvuk působí jako klid, jemnost, neznámo.²⁰⁴

8.2.7 Jak motivovat děti k poslechu?

Děti předškolního věku jsou ještě nezkušení posluchači. Abychom usnadnili vnímání, usměrňujeme aktivně jejich pozornost na známý hudební nástroj, na druh poslouchané skladby, její ráz i tempo. Takto motivované úkoly podněcují dětskou fantazii, zvědavost, udrží pozornost při poslechu a nastolí tvořivé situace.²⁰⁵

Jako motivace může posloužit už jen název skladby či komentář z úst loutky či pohádkové postavy nebo pohybové vyjádření poslouchaného. Pocit z poslouchané hudby mohou děti vyjádřit neverbálně:

- radostná hudba – poskoky, tanec,
- jemná hudba – pohlazení,
- burácivá hudba – rázný pochod, poskoky,
- hlasitá hudba – svižná chůze,
- strašidelná hudba – zakrytí očí, schoulení se.²⁰⁶

Děti lze motivovat i výtvarnými činnostmi, neboť dojem z poslouchané skladby mohou nakreslit či namalovat. Motivace by ovšem neměla zastínit vlastní hudební činnost - v dětech by měla převládat radostná nálada z hudby.²⁰⁷

Aktivitu při poslechu podněcujeme tím, že zaměříme pozornost dětí:

- k charakteru poslouchané skladby (veselá / smutná, tanec / pochod?);
- k námětu (noc / svítání, dobro / zlo);
- k průběhu skladby (děti slovně, pohybem či kresbou vyjádří pocity při poslechu);
- k přečtenému příběhu (učitelka příběh přečte a děti ho dotvářejí pohybem).²⁰⁸

²⁰⁴ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti*, s. 148-149.

²⁰⁵ Srov. ZEŽULA, J.; JANOVSÁ, O., a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*, s. 143.

²⁰⁶ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti*, s. 150.

²⁰⁷ Srov. Tamtéž, s. 149-150.

²⁰⁸ Srov. RAKOVÁ, M.; ŠTÍPLOVÁ, L.; TICHÁ, A. *Zpíváme a nasloucháme hudbě s nejmenšími*, s. 153.

8.2.8 Jaké vybíráme hudební ukázky?

Výběr hudby k poslechu předškolních dětí je v první řadě ovlivněn osobností učitelky. Hudební ukázky by měla předem dobře znát a měla by k nim mít kladný vztah. Měla by vybírat skladby přiměřené věku a začínat s těmi nejjednoduššími.²⁰⁹

Hudební pohádka

Jenčková charakterizuje ve své knize *Hudba a pohyb hudební pohádku* takto: „*Hudební pohádka dovede potěšit děti i dospělé. Hudba se ujme známých pohádkových postav a událostí, pomůže vyprávět i malovat. Zahraje Honzovi do pochodu či princezně k tanci, uspí Křemílka i Vochomůrku, jindy pomůže vysvobodit Budulínka, nebo prožene po lese loupežníky. Hudební pohádka dovede i kdekoho pěkně zaměstnat – hlavně děti. Jako muzikanti a vypravěči, zpěváci, tanečníci či malíři se skoro nezastaví. Hudba je provází pohádkami, nechává je poslouchat i přemýšlet, hrát si s tóny a slovy, rozdávat kolem sebe radost a těšit se ze společného muzicírování.*“²¹⁰

Hudební pohádka je specifický hudební žánr pro děti, její význam spočívá nejen ve funkci poznávací a formativní, ale především působí funkcí uměleckou. Děj pohádky pak vede k dalším aktivitám, např. dramatickým, slovesným, výtvarným a zejména pohybovým.²¹¹

Poslech instrumentálních skladeb

Sám o sobě nadčasový a velmi inspirativní Hurníkův text ke kompletu *Umění poslouchat hudbu* z roku 1972 dokonale popíše vztah poslechu hudby k dětem a naopak: „*V dětech je zvědavost na materiál a jeho tajemství, i na věc z něho vyrobenou, na to, jak je ta věc vnitřně uspořádána a jak funguje. Též hudební skladby fungují. Aby tohle děti pochopily, budeme muset nejdřív ukázat, že skladba funguje jako 'věc', že ji skladatel musel proto důmyslně, logicky sestavit. I budeme nejdříve hudební skladby před dětmi rozmotávat, prohlížet součástky, jimiž jsou melodie, rytmus, harmonie, zvuková barva, forma, dynamika, instrumentace.*“²¹²

²⁰⁹ Srov. LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti*, s. 150.

²¹⁰ JENČKOVÁ, E. *Hudba a pohyb ve škole*, s. 109.

²¹¹ Srov. Tamtéž, s. 109-110.

²¹² Srov. Tamtéž, s. 135.

Poslech hudebních děl souvisí s hudebně pohybovou kreativitou dětí. Ta je založena na spontánním pohybu a vyrůstá z hudebního podnětu. Pomocí pohybu dochází k citlivějšímu vnímání hudby a k poznávání hudebních zákonitostí. Nezbytné je experimentovat s výrazovými prostředky, avšak při opakovaném poslechu skladby je brzy vystřídáno uceleným pohybovým projevem dětí. Ten může kreativně probíhat buď v různě velkých dětských skupinách, nebo jako samostatné pohybové vyjádření hudební řeči jednotlivci.²¹³

²¹³ Srov. JENČKOVÁ, E. *Hudba a pohyb ve škole*, s. 136.

ZÁVĚR

Mezi 3.-6. rokem života procházejí děti významným obdobím psychomotorického rozvoje, na němž je později založen jejich další intelektuální vývoj a utváření osobnosti. Děti v předškolním období prochází velmi výrazným biologickým a fyziologickým vývojem. S tím je spojena funkční úroveň tělesných orgánů a rozvoj dovedností. Hudební činnosti v MŠ se stávají svým obsahem a vlivem na další vývoj dítěte jedním z nejdůležitějších prostředků komplexní výchovy a rozvíjení osobnosti člověka.

Přijímání hudby a její reprodukce zpěvem, pohybem, hrou na nástroje nebo poslechem patří k základním projevům lidské psychiky. Edukace dítěte by nebyla úplná, kdybychom je již od prvních roků života ochuzovali o vliv a účinky hudby. Hudbu považujeme za důležitou složku výchovy a především je významným činitelem výchovy estetické.

Hlavním cílem pedagoga v předškolním vzdělávání by měl být u dětí rozvoj estetického vztahu k hudbě a pohybovým činnostem, rozvoj dětské vnímavosti, představivosti a fantazie. Pedagog děti do světa hudby uvádí zejména prostřednictvím jejich vlastních projevů. Základ hudebně výchovného procesu tvoří činnosti pěvecké. Ty rozvíjejí smysl pro krásu zpěvu, dávají základy pěveckým dovednostem, kultivují mluvní a zpěvní projev dítěte. Z počátku jde o účelově zaměřené hry pro nejmenší. Prostřednictvím těchto her se děti seznamují se světem různých příběhů, pohádek; hry vedou k uvolnění hlasového orgánu a postupnému uvědomování si rytmické stránky řeči, rytmizaci a melodizaci slov i celých říkadel. Práce s písní je v pěvecké činnosti hlavní.

Nejtypičtějším projevem reagování na hudbu u dětí v tomto věku jsou činnosti hudebně pohybové. Téměř po celou dobu naší lidské existence byly hudba a pohyb součástí jedné činnosti. Nikdy se to nerozlišovalo tak, jak to děláme posledních pár set let v západní civilizované kultuře. Hudba symbolizuje pohyb pro většinu lidí na světě. Přirozené je, že nás hudba rozhybe. Čím více dítě reaguje na hudbu pohybem, tím více se v mozku aktivují nervové dráhy. Spojením hudby a pohybu pedagog u dětí docílí citového prožívání hudby, rozvíjí přirozenou schopnost vyjádřit hudbu pohybem. Hudbu lze použít jako nástroj, prostřednictvím kterého dosáhne určitého emočního stavu. K uklidnění a

k uvolnění si vybere např. relaxační hudbu, která do takového stavu děti přivede. Naopak, pokud chce děti nabudit, vybere si opravdu energickou hudbu.

Spojení mezi náladou a hudbou vzniká u dítěte brzy. Děti se při hudebně pohybových činnostech pouze nebaví, jejich mozky se vlastně učí jak vnímat lidské pocity, když se budou hýbat v rytmu. Hudba je způsob, jak prožít určité nálady, původně je i zprostředkovatelem emocí. Vnímání emocí potřebujeme k přežití.

Zařazováním činností instrumentálních do každodenní praxe v MŠ se výrazně urychlí hudební rozvoj dítěte. Hra na tzv. hudební nástroje vede nejdříve k aktivnímu vnímání rozdílů mezi zvuky hudebními a nehudebními, vede k tzv. hře na tělo. Tyto činnosti vycházejí z přirozené hravosti dětí, z jejich zájmu zkoušet, jak co zní.

Cílem poslechových činností je rozvoj hudebního sluchu, hudební sluchové představivosti, poslechových dovedností. Pedagog děti vede aktivním poslechem k osvojování si základních výrazových prostředků hudební řeči. Přiměřené poznávání spojuje v co největší míře s vlastní činností dětí v oblasti pěvecké, pohybové a instrumentální.

Hudební výchova u dětí předškolního věku má své důležité specifické poslání. Stěžejním cílem v tomto období je umocňovat hudbou kladný citový vztah dítěte k lidem, k přírodě i k věcem, rozvíjet jejich hudební schopnosti a dovednosti. V každodenní praxi je hudební výchova uskutečňována prostřednictvím souboru vzájemně se podmiňujících činností. Ty by měly být hravé a zajímavé, v MŠ dětem předkládány formou nesoupeřivé hry. Soupeření má negativní účinek na dynamiku skupiny, nepovzbuzuje k učení a klade velký důraz na individualismus. Naopak převažování kladných pocitů, jako je pohoda, legrace, prožitkovost, podpora zdravého sebevědomí a nesoutěživost vhodně rozvíjí hudební i ostatní múzické schopnosti a základní hudební i mimohudební poznání dítěte. V praxi se tak naplňují myšlenky integrativní pedagogiky.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- BERDYCHOVÁ, J.; BĚLINOVÁ, L.; BRTNÍKOVÁ, M. *Výchova dítěte předškolního věku*. Praha: Horizont, 1980. ISBN nevedeno.
- BÁRTOVÁ, J.; SCHNIERER, M; ZOUHAROVÁ, V. *Dějiny hudby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, 1995. ISBN 80-7040-131-1.
- BEN-TOVIN, A.; BOYD D. *Hudební nástroj a naše dítě*. Praha: Portál, 2007. ISBN 978-80-7367-206-5.
- CIMICKÝ, J. *Sám proti stresu*. Praha: VIP Books, 2007. ISBN 978-80-87134-08-5.
- DAPPER, B. *So wichtig ist die Musik für die kindliche Entwicklung*. <http://www.fuerkinder.org/kinder-brauchen-bindung/aus-erfahrung-praxisbeitraege/562-erfahrungen-aus-der-fruehen-musikerziehung>. Wolfgang Bergmann Stiftungsinitiative 2012.
- DOLINSKÝ, A. *Hudební nauka I. Učebnice hudební nauky a intonace*. Praha: Supraphon, 1980, ISBN nevedeno.
- DOSTÁL, A., M., OPRAVILOVÁ, E. *Úvod do předškolní pedagogiky*. Vyd. 2. Praha: SPN, 1988, ISBN nevedeno.
- Držení těla při zpěvu*. Praha: Portál, 2005-2017, <http://www.portal.cz/scripts/detail.php?id=5352>.
- CHLADNÁ, A. *Hudba pro nejmenší*. Praha: Panton, 1968. ISBN nevedeno.
- GARDOŠOVÁ, J.; DUJKOVÁ L. *Začít spolu – metodický průvodce předškolního vzdělávání*. Praha: Portál, 2003. ISBN 807178-815-5.
- JENČKOVÁ, E. *Hudba a pohyb ve škole*. Hradec Králové: Tandem, 2005. ISBN 80-903115-7-1.
- JENČKOVÁ, E. *Hudební pohádka*. Hradec Králové: Tandem, 2002. ISBN 80-902808-1-1.
- JURKOVIČ, P. *Od výkřiku k písničce*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-7367-750-3.

- HURDOVÁ, E.; TETOUROVÁ, M.; JURKOVIČ, P. *Hrajeme si ve školce*. Praha: Portál, 2013. ISBN 978-80-262-0507-4.
- LIŠKOVÁ, M. *Hudební činnosti v předškolním vzdělávání*. Praha: Raabe, 2006. ISBN 978-80-87553-65-7.
- MUCHOVÁ, L.; PETŘÍČKOVÁ, L. *Jako David. Využití hudebních technik v hodinách náboženství s dětmi mladšího školního věku*. České Budějovice: Sdružení sv. Jana Neumanna, 1998. ISBN 80-86074-17-X.
- KULHÁNKOVÁ, E. *Zvířátka ve hře, písní a tanci*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-754-1.
- KULHÁNKOVÁ, E. *Taneční hry s písničkami*. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-108-5.
- KUTÁLKOVÁ, D. *Jak připravit dítě do 1. třídy*. Praha: Grada Publishing a.s., 2014. ISBN 978-80-247-4856-6.
- KŘIVOHLAVÝ, J. *Psychologie zdraví*. Praha: Portál, 2001. ISBN 80-7178-774-4.
- MERTIN, V.; GILLERNOVÁ, I. *Psychologie pro učitelky mateřské školy*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-627-8.
- POLEDŇÁK, I. *ABC stručný slovník hudební psychologie*. Praha: Supraphon, 1984, ISBN neuvedeno.
- RAKOVÁ, M.; ŠTÍPLOVÁ, L.; TICHÁ, A. *Zpíváme a tvoříme s malými*. Brno: Edika, 2012. ISBN 978-80-266-0067-1.
- RAKOVÁ, M.; ŠTÍPLOVÁ, L.; TICHÁ, A. *Zpíváme a nasloucháme hudbě s nejmenšími*. Praha: Portál, 2009. ISBN 978-80-7367-543-1.
- Rámcový vzdělávací program pro předškolní vzdělávání*. Praha: MŠMT, 2017, dostupné na <<http://www.rvp.cz>>
- RYBÁROVÁ, E. *Předškolní dětství*. In: Jozef KURIC a kol. *Ontogenetická psychologie*. Praha: SPN, 1986, ISBN neuvedeno.

- ŘÍČAN, P. *Cesta životem. Vývojová psychologie*. Vyd. 2. Praha: Portál, 2006. ISBN 80-7367-124-7.
- SEDLÁK, F. *Psychologie hudebních schopností a dovedností*. Praha: Supraphon, 1989. ISBN 80-7058-073-9.
- SEDLÁK, F.; VÁŇOVÁ, H. *Hudební psychologie pro učitele*. Praha: Karolinum, 2013. ISBN 978-80-246-2060-2.
- SETARI, O., *Jan Amos Komenský a hudební výchova*. Pedagogika, časopis pro pedagogické vědy, roč. XLI, 1991, č. 5-6.
- SLEZÁKOVÁ, L. *Stomatologie I*. Praha: Grada Publihing, a.s., 2016. ISBN 978-80-247-5826-8.
- SMOLÍKOVÁ, K. *Praktický průvodce třídním vzdělávacím programem mateřské školy*. Praha: Výzkumný ústav pedagogický v Praze, 2006. ISBN 80-87000-04-8.
- SYNEK, J. *Didaktika hudební výchovy I*. Olomouc: UPOL, 2014. ISBN 80-244-0972-0.
- SVOBODOVÁ, E. *Vzdělávání v mateřské škole. Školní a třídní vzdělávací program*. Praha: Portál, 2010. ISBN 978-80-7367-774-9.
- ŠIMANOVSKÝ, Z. *Hry s hudbou a techniky muzikoterapie*. Praha: Portál, 2011. ISBN 978-80-7367-928-6.
- ŠIMANOVSKÝ, Z.; TICHÁ, A. *Hrajeme si s písničkou*. Praha: Portál, 2012. ISBN 978-80-262-00-97-0.
- ŠLÉGR, J. *Dějiny výchovy dětí předškolního věku*. Ústí n. Labem: UJEP, 2012. ISBN 978-80-7414-592-6.
- ŠULOVÁ, L. *Raný psychický vývoj dítěte*. Praha: Karolinum, 2004. ISBN 80-246-0877-4.
- TEUSEN, G., GOZE-HÄNEL, I. *Prenatální komunikace*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-717-8753-1.
- VÁGNEROVÁ, M. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Karolinum, 2005. ISBN 978-80-246-0956-0.

ZEZULA, J.; JANOVSÁ, O.; a kol. *Hudební výchova v mateřské škole*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1987. ISBN neuvedeno.

TICHÁ, A. *Učíme děti zpívat*. Praha: Portál, 2014. ISBN 978-80-262-0648-4.

SEBEROVÁ, E. *Rozvoj hudebních činností v předškolním vzdělávání.*

České Budějovice 2017. Diplomová práce, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích. Teologická fakulta. Katedra pedagogiky.

Vedoucí práce K. Ochozka.

Klíčová slova: hudební činnost, předškolní věk, mateřská škola, zpěv, pohybová výchova, poslech hudby

Anotace:

Práce se zabývá podporou a rozvojem hudebních aktivit u dětí předškolního věku v mateřské škole. Jejím cílem je vytvoření uceleného náhledu na současné pojetí hudební výchovy v mateřských školách a na pozitivní vliv hudby na celkový rozvoj jedince v oblasti fyzické, psychické a sociální. Upozorňuje na rizika nevhodných pedagogických postupů ve vztahu k dětem a jejich talentům obecně a naopak ukazuje cestu k vytvoření pozitivního vztahu k hudbě pro celý další život.

Key words: music activity, preschool age, kindergarten, singing, motional education, listening to music

Abstract:

The thesis deals with the support and development of the music activities for preschool children at kindergarten. Its aim is to build a complete preview showing the current concept of the music class at kindergarten and the positive music influence on the whole individual in the field of physics, psychics and sociality. On the one hand, it calls attention to the risky and inconvenient pedagogical methods in relation to children and their talents in general and on the other hand, it shows the way of creating a positive music relationship for the future living.